Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Granice wolności ekspresji sędziów. Analiza porównawcza standardów międzynarodowych oraz orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wraz ze standardami krajowych porządków prawnych wybranych państw europejskich

dr Agnieszka Wedeł-Domaradzka

Prawa podstawowe
Warszawa 2020

Spis treści

Wprowadzenie **5**

1. Granice wolności ekspresji sędziów w wiążących dokumentach międzynarodowych **7**

1.1. Niezależność i bezstronność sądownictwa w dokumentach wiążących 12

1.2. Niezależność i bezstronność sądownictwa w dokumentach niewiążących 13

1.2.1. Standardy uniwersalne 13

1.2.1.1. Podstawowe zasady dotyczące niezależności sądownictwa przyjęte przez Siódmy Kongres Narodów Zjednoczonych ds. Zapobiegania Przestępczości i Postępowania z Przestępcami, Mediolan, 26 sierpnia – 6 września 1985 r. zatwierdzone rezolucjami Zgromadzenia Ogólnego 40/32 z dnia 29 listopada 1985 r. i 40/146 z dnia 13 grudnia 1985 r. 13

1.2.1.2. Wytyczne dotyczące roli prokuratorów przyjęte na VIII Kongresie Narodów Zjednoczonych w sprawie zapobiegania przestępczości i postępowania z przestępcami, Hawana, Kuba, 27 sierpnia – 7 września 1990 r. 14

1.2.1.3. Międzynarodowa Komisja Prawników – Swoboda wypowiedzi, zrzeszania się i wolności sędziów i prokuratorów – raport przedłożony Specjalnemu Sprawozdawcy ONZ ds. niezależności sędziów i prawników 15

1.2.1.4. Niezależność sędziów i prawników, raport specjalnego sprawozdawcy w sprawie niezawisłości sędziów i prawników 18

1.2.1.5. Powszechna Karta Sędziów, przyjęta przez Radę Centralną Międzynarodowego Stowarzyszenia Sędziów na Tajwanie 17 listopada 1999 r., zaktualizowana w Santiago de Chile 14 listopada 2017 r. 22

1.2.1.6. Zasady postępowania sędziów z Bangalore z 2002 r. (Projekt kodeksu postępowania sędziów z Bangalore z 2001 r. przyjęty przez Grupę Sądownictwa ds. Wzmacniania Integralności Sędziów, zaktualizowany na posiedzeniu Okrągłego Stołu Naczelnych Sędziów w Pałacu Pokoju w Hadze w dniach 25–26 listopada 2002 r.) 22

1.2.2. Standardy regionalne Rady Europy 23

1.2.2.1. Zalecenie nr (94) 12 Komitetu Ministrów państw członkowskich w sprawie niezależności, skuteczności i roli sędziów (przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 13 października 1994 r. na 518 spotkaniu Ministrów) 23

1.2.2.2. Zalecenie CM/REC(2010)12 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie niezależności, efektywności i odpowiedzialności sędziów 24

1.2.2.3. Wspólne wytyczne Komisji Weneckiej i Biura OBWE ds. Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (OBWE / ODIHR) w sprawie wolności zrzeszania się, CDL-AD(2014)046E 25
1.2.2.4. Sprawozdanie Komisji Weneckiej dotyczące wolności słowa sędziów nr CDL-AD(2015)018 z dnia 23 czerwca 2015 r. 25
1.2.2.5. Opinie Komisji Weneckiej dotyczące wolności ekspresji 27
1.2.2.6. Magna Carta Sędziów (zasady podstawowe) przyjęta dnia 17 listopada 2010 r. przez Radę Konsultacyjną Sędziów Europejskich, CCJE (2010)3 Final 29

2. Granice wolności ekspresji sędziów 31

2.1. Wolność ekspresji sędziów w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 31
2.1.1. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 października 1999 r. w sprawie Wille przeciwko Liechtensteinowi 31
2.1.2. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie Kudeshkina przeciwko Rosji 32
2.1.3. Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 maja 2014 r. i 23 czerwca 2016 r. w sprawie Baka przeciwko Węgrom 35
2.2. Opinie odrębne w sprawach dotyczących wolności słowa 36
2.2.1. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 października 1999 r. w sprawie Wille przeciwko Liechtensteinowi 36
2.2.2. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie Kudeshkina przeciwko Rosji 37
2.2.3. Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 maja 2014 r. i 23 czerwca 2016 r. w sprawie Baka przeciwko Węgrom 39

3. Granice wolności ekspresji sędziów w wybranych systemach prawnych 45

3.1. Wolność ekspresji sędziego w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej 45
3.2. Wolność ekspresji sędziego w Republice Federalnej Niemiec 47
3.3. Wolność ekspresji sędziego w Republice Francuskiej 49
3.4. Wolność ekspresji sędziego w Królestwie Hiszpanii 49
3.5. Wolność ekspresji sędziego w Federacji Rosyjskiej 50
3.6. Wolność ekspresji sędziego w Republice Węgierskiej 51
3.7. Wolność ekspresji sędziego w Chorwacji 52
3.8. Wolność ekspresji sędziego w Republice Włoskiej 52
3.9. Wolność ekspresji sędziego w Republice Czeskiej 53
3.10. Wolność ekspresji sędziego w Republice Słowackiej 54
3.11. Wolność ekspresji sędziego w Republice Litewskiej 54

Wnioski 57

Źródła prawa, orzecznictwo 59

Bibliografia 65

Wprowadzenie

Funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości jest kwestią związaną z interesem publicznym, a debata na ten temat niewątpliwie korzysta z ochrony przewidzianej w art. 10 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka. Objęcie ochroną nie oznacza nienaruszalności i nie jest prawem absolutnym. W ciągu ostatnich kilku lat dużemu ożywieniu uległa debata publiczna z udziałem prawników, w związku z czym należy zadać pytanie, do którego momentu korzystanie ze swobody ekspresji przez sędziów jest objęte ochroną i jak znaleźć stosowne proporcje, aby nie zaburzyć zarówno autorytetu, powagi, jak i bezstronności, jakimi powinien cieszyć się wymiar sprawiedliwości. Konieczne wydaje się więc dokonanie analizy tego, jak wygląda kwestia swobody ekspresji w dokumentach *soft law* oraz orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w tym zakresie.

1. Granice wolności ekspresji sędziów w wiążących dokumentach międzynarodowych

Wolność ekspresji uznawana jest za jedno z ważniejszych praw i za element konstytuujący standardy demokratycznego państwa prawa. Uznawana jest ona również za podwalinę międzynarodowych systemów ochrony praw jednostki przewidzianą przez zdecydowaną większość dokumentów uniwersalnych i regionalnych zawierających katalog praw owej jednostki. Kwestię swobody ekspresji przewidziano w Powszechnej Deklaracji Prawa Człowieka[1] (PDPC), łącząc ją z wolnością zrzeszania się i pokojowego manifestowania. W art. 19 PDPC przewidziano, że: „Każda jednostka ma prawo do wolności poglądów i wypowiedzi; prawo to obejmuje nieskrępowaną wolność posiadania poglądów oraz poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei, wszelkimi środkami i bez względu na granice". Należy jednak pamiętać, by regulację tę odczytywać łącznie z art. 29 ust. 2 PDPC, który przewiduje, że:

> W korzystaniu ze swych praw i wolności każdy człowiek podlega jedynie takim ograniczeniom, które są ustalone przez prawo wyłącznie w celu zapewnienia odpowiedniego uznania i poszanowania praw i wolności innych oraz w celu uczynienia zadość słusznym wymogom moralności, porządku publicznego i powszechnego dobrobytu w demokratycznym społeczeństwie.

Co oznacza, że mogą zostać wyznaczone granice w korzystaniu ze swobody ekspresji, które mogłyby być motywowane wyższymi, enumeratywnie wskazanymi w treści art. 29 ust. 2 PDPC względami.

Podobne rozwiązanie w zakresie wolności ekspresji zawiera również Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych[2] (MPPOiP), przewidując w art. 19 prawo do swobodnego wyrażania opinii. Prawo do posiadania poglądów przysługuje każdemu bez jakichkolwiek przeszkód. Jeśli zaś chodzi o prawo do swobodnego wyrażania opinii, to „prawo to obejmuje swobodę poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania wszelkich informacji i poglądów, bez względu na granice państwowe, ustnie, pismem lub drukiem, w postaci dzieła sztuki bądź w jakikolwiek inny sposób według własnego wyboru". Wskazano ponadto, że

[1] Powszechna Deklaracja Prawa Człowieka, przyjęta i proklamowana rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ. 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.

[2] Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38 poz. 167).

realizacja tych praw „pociąga za sobą specjalne obowiązki i specjalną odpowiedzialność". W konsekwencji owej odpowiedzialności prawo to może podlegać pewnym ograniczeniom. Aby te ograniczenia były możliwe, muszą być wyraźnie przewidziane przez ustawę i ponadto muszą być niezbędne „w celu: a) poszanowania praw i dobrego imienia innych; b) ochrony bezpieczeństwa państwowego lub porządku publicznego albo zdrowia lub moralności publicznej".

Na poziomie regionalnym również przewidziano swobodę ekspresji. Została ona zawarta zarówno w najstarszym z regionalnych aktów prawnych poświęconych problematyce praw człowieka, czyli europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności[3] (EKPC), a także Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka[4] (AKPC) oraz Afrykańskiej Karcie Praw Człowieka i Ludów[5] (AKPCiL). Jeśli chodzi o ten pierwszy dokument, to przewiduje on swobodę ekspresji rozumianą jako wolność „posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe" (art. 10 ust. 1 EKPC). Dopuszczając tak szerokie rozumienie wolności ekspresji, podkreśla się jednocześnie, że korzystanie z tych wolności pociąga za sobą obowiązki i odpowiedzialność. Jednocześnie powyższa regulacja wskazuje na mogące wystąpić warunki, ograniczenia i sankcje w zakresie korzystania z tej swobody. Oczywiście w celu zapewnienia standardu państwa prawa ograniczenia te muszą być przewidziane przez ustawę oraz

> niezbędne w społeczeństwie demokratycznym w interesie bezpieczeństwa państwowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego ze względu na konieczność zapobieżenia zakłóceniu porządku lub przestępstwu, z uwagi na ochronę zdrowia i moralności, ochronę dobrego imienia i praw innych osób oraz ze względu na zapobieżenie ujawnieniu informacji poufnych lub na zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowej (art. 10 ust. 2 EKPC).

W konsekwencja można uznać, że sama wolność wypowiedzi mogłaby być sprzeczna z innymi prawami, jakie chroni Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Możliwość powstania takiego konfliktu jest efektem konieczności ochrony przez władze państwowe wartości przewidzianych w art. 10 EKPC. Jak wskazuje D. Bychawska-Siniarska:

> Konflikt może powstać, gdy władze będą musiały chronić interesy lub wartości wymienione w artykule 10 ustęp 2 Konwencji, takie jak bezpieczeństwo narodowe lub zdrowie publiczne. Kiedy dochodzi do takiego konfliktu, Trybunał zachowuje równowagę w celu ustalenia pierwszeństwa jednego prawa nad drugim. Zapewnienie równowagi sprzecznych

[3] Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

[4] Amerykańska Konwencja praw człowieka, przyjęta w San José 22 listopada 1969 r., http://libr.sejm.gov.pl/teko1/txt/inne/1969a-c1.html (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

[5] Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów, 27 czerwca 1981 r., http://libr.sejm.gov.pl/teko1/txt/inne/1981.html (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

> interesów, z których jednym jest wolność wypowiedzi, wymaga uwzględnienia znaczenia tego ostatniego[6].

Jeśli chodzi o systemy pozaeuropejskie, to w Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka swoboda ekspresji uregulowana została jako wolność myśli i wyrażania opinii. W zakres tego prawa wchodzi „wolność poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania wszelkich informacji i poglądów, niezależnie od granic państwowych, ustnie, pismem, drukiem, w postaci dzieła sztuki lub w jakikolwiek inny sposób według własnego wyboru" (art. 13 AKPC). Ewentualne mogące pojawić się ograniczenia (wynikające z przepisów prawa) skorelowane zostały z poszanowaniem praw i dobrego imienia innych bądź też z ochroną bezpieczeństwa narodowego, porządku publicznego albo publicznego zdrowia lub moralności. Z kolei Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów reguluje tę kwestię w bardzo ograniczony i ogólny sposób, przewidując jedynie, że każda osoba ma prawo do wyrażania i rozpowszechniania swoich opinii w ramach przepisów prawa (art. 9 ust. 2 AKPCiL). Występujące w tej regulacji odesłanie do przepisów prawa należy interpretować jako otwarcie drogi ku temu, aby ewentualne ograniczenia mogły zostać wprowadzone na poziomie krajowym w drodze aktów ustanawianych przez parlamenty krajowe.

Analizując zagadnienie wolności ekspresji, należy zauważyć, że pojęcie „wolność ekspresji" pojmowane jest dość szeroko. Jak wynika ze wskazanej powyżej i przyjętej praktyki regulowania tej wolności na poziomie międzynarodowym, wolność ta obejmuje sposób wyrażania tych uczuć, które są subiektywne i wyraziste. Przedstawione standardy ochrony praw człowieka nie przewidują definicji słowa „ekspresja", jednakże zawierają w sobie czasem informacje dotyczące jego zakresu i podejmują próbę doprecyzowania jego brzmienia. Ich tłumaczenia – przynajmniej taka praktyka przyjęła się w języku polskim – z kolei bardziej akcentują „wolność wypowiedzi" czy też „wolność słowa". Rozbieżność, jaka w konsekwencji występuje, skutkuje tym, że zarówno w doktrynie, jak i w przepisach wolność tę określa się w bardzo różny sposób[7], używając określeń „prawo do wolności" („*the right to freedom of opinion and expression*" – art. 19 PDPC, „*the right to freedom of expression*" – art. 19 ust. 1 MPPOiP) czy „wolność" (tytuł art. 10 EKPC; w samej jego treści pojawi się jednak już „*the right to freedom of expression*").

Analizując wskazane regulacje, należy zwrócić uwagę, że art. 19 PDPC wskazuje, iż wolność ekspresji obejmuje prawo do posiadania i wyrażania opinii oraz poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania informacji i poglądów wszelkimi środkami, bez względu na granice.

---

[6] D. Bychawska-Siniarska, *Protecting the right to freedom of expression under the European Convention on Human Rights. A handbook for legal practitioners*, Council of Europe 2017, s. 11, Wszystkie tłumaczenia w tekście pochodzą od autorki.

[7] R. Mizerski, *Wolność ekspresji*, [w:] B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski (red.), *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2010, s. 385; S. Hugelier, *Freedom of expression and transparency: two sides of one coin*, Jura Falconis Jg., https://www.law.kuleuven.be/apps/jura/public/art/47n1/hugelier.pdf, s. 6 (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

Natomiast art. 19 MPPOiP przewiduje, że każdy człowiek ma prawo do posiadania bez przeszkód własnych poglądów oraz prawo do tego, by swobodnie wyrażać opinie, przez co rozumie się „swobodę poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania wszelkich informacji i poglądów, bez względu na granice państwowe, ustnie, pismem lub drukiem, w postaci dzieła sztuki bądź w jakikolwiek inny sposób według własnego wyboru”[8]. Przewidując realizację tego prawa, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych podkreśla jeszcze jedną, istotną kwestię. Zwraca uwagę na to, że wolność ekspresji i realizacja wynikających z niej praw są czymś, co pociąga za sobą zarówno specjalne obowiązki, ale też i specjalną odpowiedzialność. Konsekwencją tych szczególnych uwarunkowań jest to, by wprowadzone zostały ograniczenia w korzystaniu z tej wolności. Wprowadzenie jakichkolwiek ograniczeń w tej materii musi jednak być szczególnie ostrożne – mogą one podlegać tylko tym ograniczeniom, które wynikają z ustawy oraz takim, które są niezbędne dla poszanowania praw i dobrego imienia innych, a także ochrony bezpieczeństwa państwowego lub porządku publicznego albo zdrowia lub moralności publicznej.

Jak wspomniano, regulacje przewidziane w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, a konkretnie w jej art. 10, przewidują, że każdy ma prawo do wolności wyrażania opinii[9]. „Prawo to obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe. Niniejszy przepis nie wyklucza prawa Państw do poddania procedurze zezwoleń przedsiębiorstw radiowych, telewizyjnych lub kinematograficznych” (ust. 1). Jest to więc w konsekwencji szerokie ujmowanie przedmiotowego zakresu wolności wyrażania opinii[10], które składa się z trzech istotnych uprawnień: prawa do posiadania własnych poglądów, prawa do przekazywania informacji i idei oraz prawa do poszukiwania i otrzymywania informacji i idei. Jednocześnie Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności podkreśla, że korzystanie z przewidzianych w niej wolności, pociąga za sobą obowiązki i odpowiedzialność oraz „może podlegać takim wymogom formalnym, warunkom, ograniczeniom i sankcjom, jakie są przewidziane przez ustawę i niezbędne w społeczeństwie demokratycznym w interesie bezpieczeństwa państwowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego ze względu na konieczność zapobieżenia zakłóceniu porządku

[8] Zob. Komentarz ogólny nr 10: Wolność wypowiedzi (art. 19), 29/06/1983, Sesja dziewiętnasta, 1983 r., https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/CCPRGeneralCommentNo10.pdf (dostęp dnia 20 lipca 2020 r.).

[9] Warto podkreślić, że w odniesieniu do ujęcia tego prawa w doktrynie zwraca się uwagę na fakt, iż tłumaczenie art. 10 EKPC, które znajduje się w Dzienniku Ustaw, nie jest poprawne. Zamiast użytego sformułowania „każdy ma prawo do wolności wyrażania opinii”, lepsze byłoby określenie: „każdy ma prawo do swobody wypowiedzi”, ponieważ zakres tego pojęcia jest szerszy – tak: M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2009, s. 413; I.C. Kamiński, *Ograniczenia swobody wypowiedzi dopuszczalne w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Analiza krytyczna*, Warszawa 2010, s. 27–28.

[10] J. Barcik, *Krytyka sądów i sędziów w orzecznictwie ETPCz na przykładzie spraw polskich*, „Iustitia” 2014, nr 3, s. 151.

lub zapobieżenia przestępstwu, z uwagi na ochronę zdrowia i moralności, ochronę dobrego imienia i praw innych osób oraz ze względu na zapobieżenie ujawnieniu informacji poufnych lub na zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowej" (ust. 2). W konsekwencji jest to regulacja nie tylko obszerna, ale również zawierająca bardzo dokładne elementy limitacyjne, z których z perspektywy niniejszego opracowania na szczególną uwagę zasługuje ostatni, czyli zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowej. Na jeszcze jedną szczególną cechę regulacji zawartej w tym artykule zwrócił uwagę I.C. Kamiński, wskazując, że „w porównaniu z innymi przepisami posługującymi się klauzulą limitacyjną art. 10 zawiera szczególny element – jako jedyny wskazuje, że korzystanie ze swobody wypowiedzi pociąga za sobą «odpowiedzialność i obowiązki»"[11].

Analizowaną wolność ekspresji, w kontekście wyrażania opinii przez sędziów, powiązać należy z gwarancjami przewidzianymi w art. 10 PDPC, art. 14 MPPOiP oraz art. 6 EKPC, które odnoszą się do zapewnienia realizacji wymogu, aby sądy i niektóre trybunały były „niezależne", „niezawisłe" i „bezstronne". Wymóg niezależności ma swoje uzasadnienie w procedurach i kwalifikacjach branych pod uwagę przy powoływaniu sędziów. Obejmuje on także gwarancje bezpieczeństwa dotyczące ich kadencji, w szczególności okresu jej trwania i powiązania jej z osiągnięciem wieku emerytalnego lub wygaśnięciem mandatu. Konieczność zagwarantowania niezależności determinuje również potrzeba istnienia faktycznej niezależności od politycznej ingerencji władzy ustawodawczej lub wykonawczej. Oznacza to konieczność podjęcia środków i wdrożenia określonych mechanizmów, które miałyby na celu ochronę sędziów przed ewentualnymi, możliwymi formami wpływu na podejmowane przez nich decyzje. Jak wskazuje Komitet Praw Człowieka, przewidziane w tym zakresie gwarancje ochrony powinny być zawarte w konstytucji lub w odpowiednich przepisach gwarantujących sędziom przejrzyste warunki oraz procedury i obiektywne kryteria, które stosowane będą podczas ich mianowania, jak również dotyczyć będą ich wynagrodzenia, zachowania ich kadencji, awansu, czy wreszcie zawieszenia, odwołania sędziów czy sankcji dyscyplinarnych wobec nich stosowanych[12]. Jeśli chodzi natomiast o wymóg bezstronności, to oznacza on brak uprzedzeń i tendencyjności[13]. Analizując zagadnienie bezstronności, zwraca się uwagą na istnienie dwóch ważnych aspektów[14]. Pierwszym z nich jest konieczność zapewnienia przez samych sędziów tego, aby na ich opinie i osądy nie wpłynęły osobiste uprzedzenia ani też nie jest dopuszczalne, by sędzia sprzyjał którejkolwiek ze stron sporu. Drugi aspekt odnosi

[11] I.C. Kamiński, *Ograniczenia…*, s. 26.

[12] Komitet Praw Człowieka ONZ (HRC), Komentarz ogólny nr 32, Artykuł 14, Prawo do równości przed sądami i trybunałami oraz prawo do rzetelnego procesu sądowego, 23 sierpnia 2007 r., CCPR/C/GC/32, https://www.refworld.org/docid/478b2b2f2.html, s. 5–6 (dostęp dnia 23 czerwca 2020 r.).

[13] Wyrok ETPC z dnia 15 października 2009 r. w sprawie Micallef przeciwko Malcie [Wielka Izba], skarga nr 17056/06 § 93; wyrok ETPC z dnia 21 grudnia 2000 r. w sprawie Wettstein przeciwko Szwajcarii, skarga nr 33958/96, § 43; wszystkie przywołane orzeczenia ETPC dostępne są w bazie HUDOC.

[14] Komitet Praw Człowieka ONZ (HRC), Komentarz ogólny nr. 32, Artykuł 14, s. 6.

się do konieczności zagwarantowania poczucia „rozsądnego obserwatora" co do tego, że działający sąd jest bezstronny.

1.1. Niezależność i bezstronność sądownictwa w dokumentach wiążących

Istotne jest, że regulacje dotyczące praw człowieka poza swobodą ekspresji zawierają również postanowienia odnośnie do standardów wymiaru sprawiedliwości. Artykuł 10 PDPC przewiduje prawo każdego człowieka do tego, by przy rozstrzyganiu o jego prawach i zobowiązaniach lub o skierowaniu przeciwko niemu oskarżenia o przestępstwo miał on zagwarantowane na warunkach całkowitej równości prawo do sprawiedliwego i publicznego wysłuchania przez niezależny i bezstronny sąd. Analogiczne, aczkolwiek bardziej rozbudowane rozwiązania zawiera art. 14 MPPOiP. Również w tym przypadku podkreśla się konieczność sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny i bezstronny sąd, ustanowiony na podstawie ustawy.

Wymóg zawarty w art. 14 MPPOiP i art. 10 PDPC, aby sądy i niektóre trybunały były „niezależne i bezstronne", oznacza, że oprócz tego, iż są one wolne od rzeczywistej stronniczości, „trybunał musi również wydawać się bezstronny rozsądnemu obserwatorowi"[15]. To z kolei pociąga za sobą pewne szczególne ograniczenia w zakresie wyrażania opinii, stowarzyszania się lub zgromadzeń przez sędziów w celu i w zakresie niezbędnym do zagwarantowania tych cech. Należy jednak podkreślić, że te ewentualne ograniczenia muszą być zgodne z klauzulami dotyczącymi ograniczeń, zawartymi w art. 19 MPPOiP, odnoszącymi się do poszanowania praw i dobrego imienia innych oraz ochrony bezpieczeństwa państwowego lub porządku publicznego albo zdrowia lub moralności publicznej i szczególnie z ich koniecznością i proporcjonalności[16]. W związku z możliwością zaistnienia tych ograniczeń uznać należy, że określone zachowania sędziego, wolność jego wypowiedzi czy, idąc dalej, korzystanie przez niego z blisko związanymi z wolnością ekspresji wolnościami zrzeszania się i zgromadzeń mogą stanowić podstawę dla postępowania dyscyplinarnego wobec sędziego czy nawet, w konsekwencji tego postępowania, spowodować utratę przez niego stanowiska (przy założeniu, że tak daleko idące konsekwencje byłyby koniecznie i proporcjonalne).

Regulacje prawne w podobnym duchu przewidziane są na poziomie regionalnym. W art. 6 EKPC założono prawo każdej jednostki do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jej sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd. Przepis art. 8 AKPC brzmi

[15] Komitet Praw Człowieka ONZ (HRC), Komentarz ogólny nr 32, Artykuł 14, § 21.

[16] Zob. Komitet Praw Człowieka, Komentarz ogólny nr 34 (artykuł 19: wolność opinii i wypowiedzi), UN Doc CCPR/C/GC/34 (2011), § 22, s. 33–34, https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.), także: Practitioners Guide no. 1 on the Independence and Accountability of Judges, Lawyers and Prosecutors (ICJ, 2005), s. 37–39, https://www.refworld.org/pdfid/4a7837af2.pdf. (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

podobnie i gwarantuje „prawo do rozpatrzenia, z zachowaniem stosownych gwarancji i w rozsądnym czasie, przez właściwy, niezawisły i bezstronny trybunał ustanowiony wcześniej prawem". Z kolei prawa dotyczące sądownictwa przewidziane przez Afrykańskiej Karcie Praw Człowieka i Ludów są nieco inaczej uregulowane. Zauważyć należy, że kwestii dotyczącej sprawowania wymiaru sprawiedliwości dotyczy art. 7 AKPCiL, który przewiduje, że każda osoba ma prawo do rozpatrzenia jej sprawy przed bezstronnym sądem lub trybunałem, nie wspomina się jednak o niezawisłości tego sądu. Dodatkowo przewiduje się natomiast obowiązek dla Państw-Stron Karty, aby w swoich systemach prawnych zagwarantowały niezależność sądownictwa (art. 26 AKPCiL).

1.2. Niezależność i bezstronność sądownictwa w dokumentach niewiążących

1.2.1. Standardy uniwersalne

1.2.1.1. Podstawowe zasady dotyczące niezależności sądownictwa przyjęte przez Siódmy Kongres Narodów Zjednoczonych ds. Zapobiegania Przestępczości i Postępowania z Przestępcami, Mediolan, 26 sierpnia – 6 września 1985 r. zatwierdzone rezolucjami Zgromadzenia Ogólnego 40/32 z dnia 29 listopada 1985 r. i 40/146 z dnia 13 grudnia 1985 r.[17]

Celem opracowania przywołanych zasad była determinacja do ustanowienia warunków, w których możliwe będzie zachowanie sprawiedliwości w celu osiągnięcia współpracy międzynarodowej w zakresie promowania i zachęcania do poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności bez jakiejkolwiek dyskryminacji. Takie wyzwanie możliwe będzie tylko dzięki uwzględnieniu w kooperacji międzynarodowej podstawowych dokumentów praw człowieka, takich jak Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Podkreślono również potrzebę zachowania niezależności sądownictwa i bezstronności sędziów, a także stworzenia sędziom takich warunków, które pozwoliłyby im na właściwe sprawowanie urzędu sędziowskiego. Zwrócono również uwagą na potrzebę rozważenia roli sędziów w odniesieniu do systemu wymiaru sprawiedliwości oraz znaczenie ich wyboru, szkolenia i postępowania, a także konieczność promowania niezależności sądownictwa w ramach ustawodawstw poszczególnych państw i praktyki krajowej.

Pierwsza część zasad poświęcona została niezależności sądownictwa, która musi być gwarantowana przez państwo i zapisana w konstytucji lub prawie danego państwa, a obowiązkiem

[17] Podstawowe zasady dotyczące niezależności sądownictwa przyjęte przez Siódmy Kongres Narodów Zjednoczonych ds. Zapobiegania Przestępczości i Postępowania z Przestępcami, Mediolan, 26 sierpnia – 6 września 1985 r. zatwierdzone rezolucjami Zgromadzenia Ogólnego 40/32 z dnia 29 listopada 1985 r. i 40/146 z dnia 13 grudnia 1985 r, https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/IndependenceJudiciary.aspx (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

wszystkich instytucji rządowych i innych jest szanowanie oraz przestrzeganie niezależności sądownictwa. W myśl tej zasady niezależnym sądownictwem jest takie, które rozstrzyga sprawy „bezstronnie, na podstawie faktów i zgodnie z prawem, bez żadnych ograniczeń, niewłaściwych wpływów, zachęt, nacisków, gróźb lub ingerencji, bezpośrednich lub pośrednich, z jakiejkolwiek strony lub jakiegokolwiek powodu".

W odniesieniu do wolności wypowiedzi i zrzeszania się wskazano, że członkowie sądownictwa są – analogicznie do innych obywateli – uprawnieni do tego, by korzystać z wolności wypowiedzi, przekonań, zrzeszania się i zgromadzeń. Warunkiem korzystania przez nich z tych wolności i praw jest to, że wykonując je, sędziowie zawsze postępują w taki sposób, aby zachować godność ich urzędu oraz bezstronność i niezależność sądownictwa.

W treści zasad dużą wagę przywiązuje się również do kwalifikacji szkoleń oraz warunków zatrudnienia sędziów. Podkreślone zostało, że na urząd sędziowski wybierane są osoby uczciwe i zdolne do wykonywania zadań sędziowskich, posiadające odpowiednie przeszkolenie lub kwalifikacje prawnicze. Ponadto przy wyborze sędziów nie wolno dyskryminować żadnej osoby ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, religię, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, majątek, urodzenie lub status. Jedynym dopuszczalnym cenzusem jest wymóg, by kandydat był obywatelem danego kraju. Zwraca się jednocześnie uwagą na fakt, że kadencja sędziów, ich niezawisłość, bezpieczeństwo, odpowiednie wynagrodzenie, warunki pracy, emerytury i wiek przejścia na emeryturę muszą być odpowiednio chronione przez przepisy prawa. W zakresie kwestii emerytalnych podkreśla się, że „sędziowie, bez względu na to, czy zostali powołani, czy wybrani, mają zapewnioną kadencję do osiągnięcia obowiązkowego wieku emerytalnego lub wygaśnięcia mandatu, jeżeli taki istnieje" (pkt 12). Duży nacisk kładzie się również na zachowanie przez sędziów tajemnicy zawodowej w związku z obradami i poufnymi informacjami uzyskanymi w trakcie pełnienia obowiązków. Zasady odnoszą się również do problematyki usunięcia sędziego. Wskazano w tym przypadku, że wszelkie możliwości zawieszenia lub odwołania sędziego mogą mieć miejsce tylko z powodu niezdolności lub zachowania, które czyni ich niezdolnymi do wykonywania obowiązków. Ewentualne decyzje, które zapadają wobec sędziów w postępowaniu dyscyplinarnym i odnoszą się do ich zawieszenia lub wydalenia, powinny podlegać niezależnej kontroli.

1.2.1.2. Wytyczne dotyczące roli prokuratorów przyjęte na VIII Kongresie Narodów Zjednoczonych w sprawie zapobiegania przestępczości i postępowania z przestępcami, Hawana, Kuba, 27 sierpnia – 7 września 1990 r.[18]

Wprawdzie dokument ten nie dotyczy sędziów, zawiera jednak istotne wytyczne odnoszące się do wolności ekspresji, zwłaszcza że co do zasady prokuratorzy objęci są większymi

[18] Wytyczne dotyczące roli prokuratorów przyjęte na VIII Kongresie Narodów Zjednoczonych w sprawie zapobiegania przestępczości i postępowania z przestępcami, Hawana, Kuba, 27 sierpnia – 7 września 1990 r.,

restrykcjami w korzystaniu z wolności ekspresji niż sędziowie. Wytyczne wskazują, że prokuratorzy, podobnie jak inni obywatele, mają prawo do wolności wypowiedzi, przekonań, zrzeszania się i zgromadzeń. Dopuszczone jest również, by brali oni udział w publicznej dyskusji na temat prawa, wymiaru sprawiedliwości, promocji i ochrony praw człowieka, a także mogli przystępować do organizacji lokalnych, krajowych lub międzynarodowych i uczestniczyć w nich bez negatywnych konsekwencji dla życia zawodowego, oczywiście pod warunkiem legalności działania tych organizacji. Podkreślono jednak, że korzystając z tych praw, prokuratorzy zawsze muszą postępować zgodnie z prawem oraz uznanymi standardami i etyką ich zawodu.

1.2.1.3. Międzynarodowa Komisja Prawników – Swoboda wypowiedzi, zrzeszania się i wolności sędziów i prokuratorów – raport przedłożony Specjalnemu Sprawozdawcy ONZ ds. niezależności sędziów i prawników[19]

W dokumencie tym przedstawiony został raport Międzynarodowej Komisji Prawników odnoszący się standardów i praktyki związanej z korzystaniem z prawa do wolności słowa, wolności zrzeszania się, prawa do pokojowych zgromadzeń oraz praw politycznych sędziów i prokuratorów. Celem raportu była analiza istniejącego ustawodawstwa i praktyki w zakresie realizowania przez sędziów i prokuratorów wskazanych wolności i praw, a w szczególności identyfikacja ograniczeń „mających szczególne zastosowanie do wykonywania podstawowych wolności sędziów i prokuratorów w celu zachowania godności ich urzędu oraz bezstronności i niezależności wymiaru sprawiedliwości"[20].

W analizowanym opracowaniu znalazły się interesujące wnioski, które warto przytoczyć w całości:

1. Sędziowie i prokuratorzy, podobnie jak inni obywatele, mają prawo do wolności słowa, przekonań, zrzeszania się i zgromadzeń.
2. Jakiekolwiek ograniczenie przez państwo wykonywania tych praw przez sędziów i prokuratorów podlega ogólnym kryteriom wynikającym z prawa międzynarodowego, w tym w zakresie konieczności i proporcjonalności.
3. Biorąc pod uwagę fundamentalne znaczenie niezależności sądownictwa, prawa do rzetelnego procesu sądowego, skutecznego środka odwoławczego w przypadku naruszeń praw człowieka i ogólnie praworządności, w zasadzie wszelkie ograniczenia

https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfProsecutors.aspx (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

[19] Międzynarodowa Komisja Prawników – Swoboda wypowiedzi, zrzeszania się i wolności sędziów i prokuratorów – raport przedłożony Specjalnemu Sprawozdawcy ONZ ds. niezależności sędziów i prawników dla celów przygotowywanego raport dla Rady Praw Człowieka luty 2019 r., https://www.icj.org/wp-content/uploads/2019/02/Global-JudgesExpression-Advocacy-SRIJL-2019-Eng.pdf (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).,

[20] Wprowadzenie do raportu: Swoboda wypowiedzi, zrzeszania się i wolności sędziów i prokuratorów – raport przedłożony Specjalnemu Sprawozdawcy ONZ ds. niezależności sędziów i prawników dla celów przygotowywanego raport dla Rady Praw Człowieka, luty 2019 r.

w korzystaniu z tych wolności, które są szczególnie związane z ich funkcją sądowniczą, powinny być ustanowione przez samo sądownictwo lub inny niezależny organ z większością głosów sędziów.

4. Wszelkie postępowania przeciwko sędziemu lub prokuratorowi, które są związane z korzystaniem przez nich z tych wolności, w tym zarzuty, że naruszyli oni prawomocnie nałożone ograniczenia, powinny być w pełni zgodne z międzynarodowym prawem dotyczącym praw człowieka i standardami w zakresie uzasadnienia i zastosowanej procedury. W szczególności poziom powagi, standardy sprawiedliwości proceduralnej i potrzeba niezawisłości, określone w Podstawowych zasadach ONZ dotyczących niezależności sądownictwa i innych odpowiednich normach, mają zastosowanie do każdego procesu dyscyplinarnego lub odwołania sędziego z przyczyn związanych z korzystaniem z tych wolności.
5. Sędziowie i prokuratorzy odgrywają szczególną rolę jako organy państwa, które podlegają wymogom bezstronności i niezależności w celu poszanowania i urzeczywistniania praw człowieka. W konsekwencji ograniczenia w korzystaniu z tych wolności są ewidentnie konieczne i odpowiednie; aby zagwarantować ich bezstronność i niezależność, co do zasady muszą być uzasadnione.
6. Jeżeli sędzia lub prokurator wcześniej korzystał z tych wolności w sposób, który powodowałby uzasadnione obawy o stronniczość w późniejszym prowadzeniu sprawy, powinny istnieć przepisy gwarantujące, że sędzia lub prokurator wyłączą się ze sprawy, a sędziowie i prokuratorzy powinni przestrzegać tych zasad i w razie potrzeby zapewnić w praktyce, niezależność i bezstronność wymiaru sprawiedliwości oraz zagwarantować jego postrzeganie jako niezawisłego.
7. Obowiązek wyłączenia sędziego lub prokuratora może wynikać z wypowiedzi na temat sprawy lub relacji ze stronami sporu sądowego jak i z wypowiedzi na temat kwestii, które następnie są analizowane i ustalane przez sąd lub z relacji z osobami bądź organizacjami, które zajęły konkretne stanowisko w kwestiach będących przedmiotem sporu sądowego.
8. Korzystanie z tych wolności może prowadzić do wymogu wyłączenia sędziego czy prokuratora, niezależnie od tego, czy działalność ta miała miejsce w ich publicznym życiu zawodowym, czy prywatnym. Jako tacy sędziowie i prokuratorzy powinni we wszystkich swoich działaniach uwzględniać możliwe, przyszłe konsekwencje i spostrzeżenia mogące wyniknąć z korzystania przez nich z tych wolności i powinni dążyć do zminimalizowania sytuacji, w których mogą ostatecznie zostać wezwani do ponownego skorzystania z nich.
9. Jednocześnie powyższe rozważania nie oznaczają, że sędzia lub prokurator nigdy nie może angażować się w wypowiadanie się, zrzeszanie się lub w zgromadzenia, które poruszają kwestie lub dotyczą stron, które mogłyby hipotetycznie stanąć przed

sądem w przyszłości. Całkowita izolacja od społeczności i społeczeństwa nie jest ani realistyczna, ani wymagana od sędziów i prokuratorów, ani też nie byłaby pożądana w żadnym wypadku, ponieważ wymiar sprawiedliwości, opierając się na prawie i dowodach przed organem sądowym, powinien mimo to być wspierany przez świadomość i zaangażowanie społeczności i społeczeństwa.

10. Ogólnie rzecz biorąc, zaangażowanie lub komentowanie spraw partii politycznych niesie ze sobą szczególnie wysokie ryzyko wywołania poczucia braku niezależności w stosunku do rządu i innych politycznych organów społeczeństwa, poczucia braku bezstronności w sprawach, w których stroną jest rząd , lub w odniesieniu do zgodności z prawem jego ustawodawstwa, zasad lub praktyk. W związku z tym sędziowie i prokuratorzy muszą zachować szczególną ostrożność w korzystaniu z tych wolności w odniesieniu do kwestii politycznych, a sądy i organizacje zawodowe mają stosunkowo szerokie możliwości wprowadzania ograniczeń na tej podstawie.
11. Prawo i normy międzynarodowe przewidują szczególne znaczenie dla sędziów (i prokuratorów) możliwości korzystania przez nich z wolności słowa, zrzeszania się i zgromadzeń w celu przeciwdziałania: zagrożeniom dla niezawisłości wymiaru sprawiedliwości, zagrożenia dla rzetelności wymiaru sprawiedliwości, podstawowych aspektów funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, lub zadania mające na celu sposób promowania i ochronę powszechnie uznawanych praw człowieka i podstawowych wolności oraz praworządności. W związku z tym organy mają bardzo ograniczone możliwości ograniczania korzystania z tych wolności lub nakładania konsekwencji dyscyplinarnych lub innych za korzystanie z nich. Ma to zastosowanie również w przypadkach, gdy sprawa jest postrzegana jako kontrowersyjna politycznie.
12. Powyższe standardy i zasady dotyczą internetowych form wypowiedzi i zrzeszania się (w tym mediów społecznościowych) w taki sam lub analogiczny sposób jak w przypadku form *offline*. Jednakże sędziowie i prokuratorzy powinni być tego świadomi i brać pod uwagę praktyczne aspekty internetowych form wypowiedzi i zrzeszania się, takie jak ich potencjalnie większy zasięg w zakresie publikacji lub większa dostępność oraz większa trwałość wypowiedzi, a także potencjalnie bardzo znaczące implikacje stosunkowo niewielkich i okazjonalnych działań polegających na zwykłym „lubieniu" lub przekazywanie informacji w jakikolwiek inny sposób.

W dokumencie znalazła się też szczegółowa analiza zasad z Bangalore oraz orzecznictwa ETPC, które zostaną ujęte w dalszej części niniejszego opracowania.

1.2.1.4. Niezależność sędziów i prawników, raport specjalnego sprawozdawcy w sprawie niezawisłości sędziów i prawników[21]

W dniu 24 czerwca 2019 r. specjalny sprawozdawca ds. niezależności sędziów i prawników przedstawił Radzie Praw Człowieka swoje sprawozdanie, które koncentruje się na korzystaniu z prawa do wolności ekspresji, zrzeszania się i pokojowych zgromadzeń przez sędziów i prokuratorów, zarówno w tych tradycyjnych formach, jak i aktywności w Internecie. W swoim raporcie sprawozdawca wskazał na to, że wolność ekspresji jest częścią wielu dokumentów dotyczących praw człowieka i stanowi podstawę korzystania z szerokiego zakresu praw człowieka do zgromadzania się, stowarzyszania i udziału w sprawach publicznych. W opinii sprawozdawcy zarówno międzynarodowe, jak i regionalne standardy dotyczące wolności ekspresji mają podobną strukturę. Po pierwsze, podkreśla się, że „każdy" ma prawo do wolności opinii i wypowiedzi. Po drugie, wskazano, że ewentualne ograniczenia tego prawa muszą być uzasadnione, określone przez prawo oraz służyć uzasadnionemu celowi i być konieczne w demokratycznym społeczeństwie. Sprawozdawca zauważył również, że niektóre ze standardów podkreślają, iż korzystanie z tej wolności „niesie ze sobą szczególne obowiązki i odpowiedzialność". Owe „szczególne obowiązki i odpowiedzialność" mają znaczenie zwłaszcza w sprawach dotyczących wolności wypowiedzi sędziów i prokuratorów. Sprawozdawca wskazał, że urzędnicy służby cywilnej, sędziowie i prokuratorzy są związani „obowiązkiem lojalności, powściągliwości i dyskrecji" wobec swojego pracodawcy[22] i w konsekwencji oczekuje się od nich, że będą „wykazywać powściągliwość w korzystaniu z wolności wypowiedzi we wszystkich przypadkach, w których prawdopodobnym jest, że władza i bezstronność wymiaru sprawiedliwości zostaną zakwestionowane"[23]. Obowiązek lojalności i dyskrecji wymaga, aby „rozpowszechnianie nawet dokładnych informacji odbywało się z umiarem i przyzwoitością"[24]. Odnosząc się do orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, zauważył jednocześnie, że:

> znacząca rola, jaką odgrywa sądownictwo w społeczeństwie demokratycznym, uzasadnia pozostawienie władzom krajowym pewnego marginesu uznania przy ustalaniu, czy ograniczenie prawa do wolności wypowiedzi urzędników służby państwowej jest zgodne i proporcjonalne do celu, jakim jest utrzymanie autorytetu i bezstronności wymiaru sprawiedliwości[25].

---

[21] Raport specjalnego sprawozdawcy w sprawie niezawisłości sędziów i prawników, A/HRC/41/48, https://undocs.org/en/A/HRC/41/48 (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

[22] Taki wniosek zdaniem sprawozdawcy wynika choćby z wyroku ETPC z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie Kudeshkina przeciwko Rosji, skarga nr 29492/05, § 85 – dalej wyrok ETPC Kudeshkina przeciwko Rosji.

[23] Wyrok ETPC z dnia 18 października 1999 r. w sprawie Wille przeciwko Liechtensteinowi, skarga nr 28396/95, § 64 – dalej wyrok ETPC Wille przeciwko Liechtensteinowi.

[24] Wyrok ETPC Kudeshkina przeciwko Rosji, § 93.

[25] Raport w sprawie niezawisłości sędziów i prawników..., Rada Praw Człowieka, czterdzieste pierwsze posiedzenie 24 czerwca – 12 lipca 2019 r., § 34.

W przedstawionym raporcie zaakcentowano również szczególną uwagę, jaka musi być poświęcona korzystaniu z wolności ekspresji z wykorzystaniem mediów elektronicznych i nowym wyzwaniom oraz „obawom etycznym dotyczącym stosowności publikowanych treści, niezamierzonego okazywania stronniczości lub zainteresowania lub niezamierzonych konsekwencji wynikających z interakcji sędziów i prokuratorów ze stronami trzecimi”[26]. Sprawozdawca zwrócił uwagę, że w tym zakresie brakuje wskazówek w regulacjach prawa międzynarodowego i brak jest wiedzy na temat tego, czy i w jaki sposób sędziowie i prokuratorzy mogliby korzystać ze swoich wolności online. Przyjmuje się, że powinni w zakresie tej aktywności mieć takie same prawa, które przysługują im poza siecią. W opinii sprawozdawcy oznacza to, że „podmioty wymiaru sprawiedliwości powinny zatem powstrzymać się od udziału w jakiejkolwiek działalności, która mogłaby zagrozić godności sprawowanego urzędu lub powodować konflikty interesów, które mogą podważyć zaufanie społeczne do wymiaru sprawiedliwości”[27].

W konkluzjach sprawozdawca stwierdził, że:

- podobnie jak inni obywatele, sędziowie i prokuratorzy mają prawo do wykonywania swoich praw do wolności słowa, przekonań, zrzeszania się i zgromadzeń na równych zasadach z innymi. Korzystanie z tych wolności pociąga jednak za sobą szczególne obowiązki , a urzędnicy służby cywilnej, sędziowie i prokuratorzy powinni wykazać się powściągliwością w wykonywaniu tych praw i zawsze postępować w sposób zapewniający godność ich urzędu oraz bezstronność i niezależność wymiaru sprawiedliwości;
- regionalne sądy i mechanizmy praw człowieka w Europie oraz system międzyamerykański przyczyniły się do ustalenia granic, jakim mogą podlegać sędziowie i prokuratorzy przy korzystaniu z tych wolności. Orzecznictwo to koncentruje się na korzystaniu z wolności słowa przez sędziów, ale może być stosowane, *mutatis mutandis*, do korzystania z innych podstawowych wolności i do prokuratorów;
- do opracowania szczegółowych standardów samoregulacji, które pomagają sędziom i prokuratorom w podejmowaniu własnych decyzji w obliczu wyborów etycznych w życiu zawodowym i osobistym, przyczyniły się również kodeksy etyki zawodowej;
- specjalny sprawozdawca wskazuje, że jako funkcjonariusze publiczni, sędziowie i prokuratorzy mają szczególne obowiązki, które uzasadniają wprowadzenie szczególnych ograniczeń ich podstawowych wolności. Jednakże takie ograniczenia są uzasadnione tylko wtedy, gdy są przewidziane przez prawo i gdy są niezbędne w demokratycznym społeczeństwie do osiągnięcia uzasadnionego celu, takiego jak ochrona niezależności, bezstronności i autorytetu ich instytucji;

[26] Raport w sprawie niezawisłości sędziów i prawników..., Rada Praw Człowieka, czterdzieste pierwsze posiedzenie 24 czerwca – 12 lipca 2019 r., § 77.

[27] Raport w sprawie niezawisłości sędziów i prawników..., Rada Praw Człowieka, czterdzieste pierwsze posiedzenie 24 czerwca – 12 lipca 2019 r., § 79.

- mogą zaistnieć sytuacje, w których sędzia jako członek społeczeństwa uzna, że ma moralny obowiązek zabrania głosu. W orzecznictwie ustalono, że w sytuacjach załamania porządku konstytucyjnego sędziowie mogą nawet mieć obowiązek wypowiadania się za przywróceniem demokracji i praworządności;
- w całym raporcie specjalny sprawozdawca udokumentował różne formy ingerencji w korzystanie z podstawowych wolności przez sędziów i prokuratorów. Nie wszystkie środki dyscyplinarne zastosowane wobec nich można uznać za konieczne w demokratycznym społeczeństwie, aby utrzymać zaufanie publiczne do wymiaru sprawiedliwości lub prokuratury. W niektórych przypadkach sankcje te wydają się celowe, aby ukarać indywidualnego sędziego lub prokuratora za wyrażone opinie lub działania podjęte w ramach wykonywania jego obowiązków. W niektórych okolicznościach surowość sankcji ma również negatywny wpływ na innych członków wymiaru sprawiedliwości lub prokuratury, których można zniechęcić do wyrażania krytycznych opinii z obawy przed nałożeniem sankcji[28].

W ramach przygotowanych przez specjalnego sprawozdawcę postulatów znalazły się natomiast:

- potrzeba opracowania i wdrożenia norm krajowych, głównie szczegółowych przepisów odnoszących się do korzystania z prawa do wolności słowa, przekonań, zrzeszania się i zgromadzeń, a także praw politycznych sędziów i prokuratorów oraz ich ewentualnych ograniczeń i kryteriów, jakim te ograniczenia mogą podlegać;
- potrzeba opracowania szczegółowych wytycznych dla sędziów i prokuratorów na poziomie ich stowarzyszeń zawodowych, które powinny być odrębne od przepisów dyscyplinarnych;
- potrzeba tworzenia organów konsultacyjnych i doradczych przy stowarzyszeniach zawodowych, tak by doradzały sędziom i prokuratorom w przypadku wątpliwości, czy dana działalność w sferze prywatnej jest zgodna z ich obowiązkami zawodowymi;
- wskazanie, że sędziowie i prokuratorzy są najlepiej przygotowani do określenia zakresu i treści norm prawnych i etycznych dotyczących korzystania z ich podstawowych wolności i praw politycznych, dlatego też proces opracowywania krajowych standardów prawnych i etycznych powinien być otwarty i uwzględniać zaangażowanie sędziów, prokuratorów i reprezentujących je organizacji z uwzględnieniem standardów międzynarodowych;
- potrzeba przeprowadzenia odpowiednich szkoleń w zakresie zasad etycznych odnoszących się do korzystania z ich podstawowych wolności, zarówno co do ich zawodu, jak i aktywności pozazawodowej w zakresie tradycyjnym i mediów elektronicznych;

[28] Raport w sprawie niezawisłości sędziów i prawników..., Rada Praw Człowieka, czterdzieste pierwsze posiedzenie 24 czerwca – 12 lipca 2019 r ..., § 86–91.

- potrzeba stworzenia niezależnego organu, który rozstrzygałby zarzuty lub skargi przeciwko sędziom lub prokuratorom związane z korzystaniem z ich podstawowych wolności;
- zwrócenie uwagi na konieczność stosowania najpoważniejszych kar dyscyplinarnych, takich jak usunięcie ze stanowiska, tylko w przypadku najpoważniejszych uchybień oraz zapewnienie kontroli nad postępowaniami dyscyplinarnymi;
- uwzględnienie przez sędziów i prokuratorów wytycznej wskazującej, że korzystając z wolności słowa, muszą mieć na względzie swoje obowiązki oraz zachować umiar w wyrażaniu swoich poglądów i opinii w każdych okolicznościach, kiedy w oczach rozsądnego obserwatora ich oświadczenie mogłoby obiektywnie zagrażać ich urzędowi, ich niezależności lub bezstronności;
- postulat nieangażowania się sędziów i prokuratorów w publiczne, kontrowersyjne sprawy; jedynie w nielicznych przepadkach mogą wyrażać swoje poglądy i opinie w kwestiach drażliwych politycznie, np. gdy biorą udział w debatach publicznych na temat ustawodawstwa i polityki, które mogą mieć wpływ na wymiar sprawiedliwości lub prokuraturę; podkreśla się, że w sytuacjach, w których demokracja i praworządność są zagrożone, sędziowie mają obowiązek zabrania głosu w obronie porządku konstytucyjnego i przywrócenia demokracji;
- zachowanie ostrożności w kontaktach z mediami, w szczególności powstrzymywanie się od komentowania spraw, którymi się zajmują;
- nakazanie sędziom i prokuratorom zachowanie ostrożności podczas korzystania z mediów społecznościowych, w szczególności pod kątem trwałości publikacji oraz możliwości jej wykorzystania bez wskazania kontekstu;
- rekomendacja, by dane osobowe lub zdjęcia udostępniane w mediach społecznościowych przez sędziów i prokuratorów były skromne i przyzwoite, a sami sędziowie i prokuratorzy powinni powstrzymywać się od wyrażania stronniczych komentarzy politycznych i nigdy nie publikować niczego, co mogłoby kolidować z godnością ich urzędu lub w inny sposób wpływać na sądownictwo lub prokuraturę jako instytucję;
- by korzystając z wolności zrzeszania się i pokojowego manifestowania, pamiętać o swoich obowiązkach oraz nie zachowywać się w sposób, który mógłby zostać uznany za niezgodny z autorytetem ich instytucji lub niezgodny z ich obowiązkiem bycia i być postrzegany jako niezależne i bezstronne;
- wskazanie mówiące o tym, że nie ma ogólnego międzynarodowego konsensusu co do tego, czy sędziowie i, w mniejszym stopniu, prokuratorzy powinni mieć swobodę udziału w polityce, czy też nie; mają oni jako obywatele oczywiście prawo do korzystania ze swoich praw, jednak z powściągliwością w wykonywaniu publicznej działalności politycznej, aby zachować niezawisłość sądownictwa i zasadę podziału władzy;

- nawet wówczas, gdy przepisy nie zabraniają wyraźnie członkostwa w partii politycznej lub udziału w debacie publicznej, sędziowie i prokuratorzy powinni powstrzymać się od jakiejkolwiek działalności politycznej, która mogłaby zagrozić ich niezależności lub pozorom bezstronności.

1.2.1.5. Powszechna Karta Sędziów, przyjęta przez Radę Centralną Międzynarodowego Stowarzyszenia Sędziów na Tajwanie 17 listopada 1999 r., zaktualizowana w Santiago de Chile 14 listopada 2017 r.[29]

W dokumencie Międzynarodowego Stowarzyszenia Sędziów (art. 3–5) znalazło się stwierdzenie, że sędziowie, podobnie jak wszyscy inni obywatele, cieszą się swobodą wypowiedzi. Podkreślono jednocześnie, że korzystanie z tego prawa wymaga od nich zachowania powściągliwości i postępowania w taki sposób, by zachować godność swojego urzędu oraz bezstronność i niezależność sądownictwa. Wskazano również, że należy uznać prawo sędziego do przynależności do stowarzyszenia zawodowego, w szczelności w celu konsultacji z innymi sędziami zasad etycznych i innych oraz środków wymiaru sprawiedliwości, a także by umożliwić im obronę niezależności i ich uzasadnionych interesów.

1.2.1.6. Zasady postępowania sędziów z Bangalore z 2002 r. (Projekt kodeksu postępowania sędziów z Bangalore z 2001 r. przyjęty przez Grupę Sądownictwa ds. Wzmacniania Integralności Sędziów, zaktualizowany na posiedzeniu Okrągłego Stołu Naczelnych Sędziów w Pałacu Pokoju w Hadze w dniach 25–26 listopada 2002 r.)[30]

Zasady postępowania sędziów akcentują w pierwszej kolejność znaczenie systemu sądownictwa dla demokratycznego państwa prawa. Wskazują, że niezależne i bezstronne sądownictwo jest również niezbędne, aby sądy mogły odgrywać swoją rolę w utrzymaniu konstytucjonalizmu i praworządności. Podkreślają także szczególne znaczenie, jakie dla społeczeństwa demokratycznego ma zaufanie publiczne do wymiaru sprawiedliwości oraz potrzebę, aby sędziowie, indywidualnie i zbiorowo, szanowali urząd sędziowski i przyczyniali się do wzrostu zaufania do wymiaru sprawiedliwości.

Zgodnie z opracowanymi zasadami sędziom, jak wszystkim innym obywatelom, przysługuje prawo do wolności słowa, przekonań, zrzeszania się i zgromadzeń. Przy czym konieczne

[29] Powszechna Karta Sędziów, przyjęta przez Radę Centralną Międzynarodowego Stowarzyszenia Sędziów na Tajwanie 17 listopada 1999 r., zaktualizowana w Santiago de Chile 14 listopada 2017 r.,, https://www.unodc.org/res/ji/import/international_standards/the_universal_charter_of_the_judge/universal_charter_2017_english.pdf (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

[30] Zasady postępowania sędziów z Bangalore z 2002 r. (Projekt kodeksu postępowania sędziów z Bangalore z 2001 r. przyjęty przez Grupę Sądownictwa ds. Wzmacniania Integralności Sędziów, zaktualizowany na posiedzeniu Okrągłego Stołu Naczelnych Sędziów w Pałacu Pokoju w Hadze w dniach 25–26 listopada 2002 r.) https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

jest, by wykonując to prawo, sędziowie zawsze postępowali w taki sposób, aby zachować godność urzędu sędziowskiego oraz bezstronność i niezależność wymiaru sprawiedliwości[31].

1.2.2. Standardy regionalne Rady Europy

1.2.2.1. Zalecenie nr (94) 12 Komitetu Ministrów państw członkowskich w sprawie niezależności, skuteczności i roli sędziów (przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 13 października 1994 r. na 518 spotkaniu Ministrów)[32]

Komitet Ministrów zajął się po raz pierwszy na poziomie rekomendacji kwestią niezależności, skuteczności i roli sędziów, w kontekście gwarancji wynikających z art. 6 EKPC w 1994 r. W rekomendacji podkreślono konieczność zapewnienia niezależności sądownictwa oraz wskazano na zasadniczą rolę sędziów i innych osób pełniących funkcje sądowe w zapewnianiu ochrony praw człowieka i podstawowych wolności.

W rekomendacji zalecono również podjęcie działań mających na celu przyjęcie lub wzmocnienie działań w zakresie promowania roli poszczególnych sędziów i sądownictwa jako całości oraz wzmocnienie ich niezależności i skuteczności. Zapewnienie realizacji tego postulatu miałoby mieć miejsce poprzez wdrożenie kilku środków. Pierwszym jest potrzeba zagwarantowania niezależności sędziowskiej w konstytucji lub innych przepisach prawa wewnętrznego, drugim – konieczność gwarancji dla kadencji i wynagrodzenia sędziów, trzecim – istnienie gwarancji pozwalających organom sądowym być jedynymi, które będą decydowały o swoich kompetencjach w prawie i wreszcie czwartym – gwarancje odnoszące się do niemożliwości podjęcia decyzji, która unieważnia decyzje sądowe z mocą wsteczną. Podkreślono również potrzebę obiektywnego kreowania karier sędziowskich oraz istnienia niezależnych od rządu i administracji organów mających wpływ na ich skład.

Wyjątkiem od tej zasady są istniejące już praktyki i tradycje konstytucyjne pozwalające rządowi wpływać na obsadę sędziowską. W takich jednak przypadkach wymagane jest, aby istniały przejrzyste przepisy proceduralne, które gwarantują niezależność. W konsekwencji powinno to prowadzić do tego, aby na decyzje dotyczące powołań nie miały wpływu żadne inne przyczyny niż związane z wymienionymi, obiektywnymi kryteriami. Realizacji tego postulatu sprzyjać mogą: istnienie organu, który w sposób bezstronny będzie doradzać organowi rządowemu w kwestiach nominacyjnych; istnienie gwarancji związanych z możliwością odwołania się do sądu od podjętej decyzji oraz istnienie organu, który podejmując decyzję,

[31] Zasady postępowania sędziów z Bangalore z 2002 r., zasada 4.6., także zasada 4.10: „Poufne informacje uzyskane przez sędziego pełniącego funkcję sędziego nie mogą być wykorzystywane ani ujawniane przez sędziego w żadnym innym celu niezwiązanym z obowiązkami sędziego".

[32] Zalecenie nr (94) 12 Komitetu Ministrów państw członkowskich w sprawie niezależności, skuteczności i roli sędziów (przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 13 października 1994 r. na 518 spotkaniu Ministrów), https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804c84e2 (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

będzie jednocześnie sam chronił się przed nieuzasadnionym i niewłaściwym wpływem rzutującym na jej obiektywizm.

Kontynuując wątek bezstronności, podkreślono równocześnie, że należy zapewnić, by sędziowie mieli nieograniczoną swobodę w rozstrzyganiu spraw bezstronnie, zgodnie z ich sumieniem i interpretacją faktów, kierując się przy tym jedynie obowiązującymi przepisami prawa. W memorandum wyjaśniającym[33] podkreślono ponadto znaczenie organu monitorującego prace sędziów i wskazano, że organ ten powinien funkcjonować i wypełniać swoje zadania pod warunkiem zagwarantowania istnienia możliwości odwołania się od jego decyzji do sądu. Jeśli organem odwoławczym zgodnie z prawem krajowym jest inny organ niż sąd, to tym bardziej należy zwrócić uwagę na fakt, że wszelkie podejmowane przez ten organ środki muszą opierać się na zachowaniu niezawisłości sędziów. Nie jest również dopuszczalne z perspektywy treści rekomendacji, by sprawa została sędziemu odebrana bez ważnych i tylko takich powodów, które zostały wskazane w przepisach prawnych. Jako ostatni z elementów wskazuje się na konieczność trwałości pełnienia funkcji sędziego, która nie powinna zakończyć się wcześniej niż z osiągnięciem obowiązkowego wieku emerytalnego lub – jeśli przewidziano taką możliwość – z momentem wygaśnięcia mandatu.

1.2.2.2. Zalecenie CM/REC(2010)12 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie niezależności, efektywności i odpowiedzialności sędziów[34]

Rekomendacja z 1994 r. została zastąpiona w 2010 r. przez kolejną, poświęconą dokładnie temu samemu zagadnieniu. Jednym z głównych powodów jej wydania była konieczność zapewnienia niezawisłości i bezstronności, które zgodnie z gwarancjami wynikającymi z art. 6 EKPC stanowią dla każdej jednostki realizację fundamentalnego prawa do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jej sprawy. Rekomendacja z 2010 r. częściowo powtarza, ale i rozszerza gwarancje przewidziane we wcześniejszym dokumencie. Do elementów, które w kontekście swobody sędziów i gwarancji tej swobody uznać należy za istotne, zalicza się przewidzianą w rekomendacji instytucję Rady Sądownictwa. Rada ta w myśl rekomendacji jest organem „niezależnym, konstytucyjnym lub utworzonym na podstawie prawa", a jej celem jest zagwarantowanie niezawisłości sędziów oraz promocja sprawnego działania wymiaru sprawiedliwości[35]. Od tego organu wymaga się również niezależności

[33] Memorandum wyjaśniające do rekomendacji Rec (1994) 12 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie niezawisłości, sprawności i roli sędziów przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 13 października 1994 r. na 518 posiedzeniu Zastępców Ministrów, https://rm.coe.int/cmrec-2010-12-on-independence-efficiency-responsibilites-of-judges/16809f007d (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.)...

[34] Zalecenie CM/REC(2010)12 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie niezależności, efektywności i odpowiedzialności sędziów https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168056afb78 (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

[35] W przypadku Polski efektem działania Rady jest choćby przyjęcie Zasad Etyki Zawodowej Sędziów – zob. uchwała Nr 25/2017 Krajowej Rady Sądownictwa z dnia 13 stycznia 2017 r. w sprawie ogłoszenia ujednolicenego tekstu Zbioru Zasad Etyki Zawodowej Sędziów i Asesorów Sądowych, http://www.krs.pl/pl/o-radzie/

i transparentności w działaniu. Bardzo szczegółowo określono także status sędziów wraz z rozbudowanym systemem gwarancji odnoszących się do właściwego toku postępowania i wszystkiego tego, co ma gwarantować sędziemu możliwość wydania niezależnego i bezstronnego rozstrzygnięcia. Podkreśla się jednak, że gwarancje dotyczące swobody orzekania wymagają jedocześnie, by sędziowie chronili prawa i wolności wszystkich osób w sposób równy oraz dbali o poszanowanie godności w postępowaniu. Zwraca się również uwagę na konieczność przeciwstawienia się zewnętrznym naciskom.

1.2.2.3. Wspólne wytyczne Komisji Weneckiej i Biura OBWE ds. Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (OBWE / ODIHR) w sprawie wolności zrzeszania się, CDL-AD(2014)046E[36]

Kwestiami dotyczącymi statusu sędziów i ich swobody orzekania i zachowania zajmowała się także Europejska Komisja na rzecz Demokracji przez Prawo (zwana również Komisją Wenecką). Komisja ta jest organem doradczym Rady Europy. Składa się z niezależnych ekspertów z zakresu prawa konstytucyjnego i międzynarodowego, sędziów sądów najwyższych i trybunałów konstytucyjnych państw członkowskich, członków parlamentów narodowych oraz urzędników służby cywilnej.

W ramach prac wskazanej Komisji na uwagę zasługują dwa dokumenty zawierające wspólne wytyczne dotyczące wolności zrzeszania sędziów, przygotowane wraz z Biurem Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (*Office for Democratic Institutions and Human Rights* – ODHIR), w których wskazano, że wolność zrzeszania się oraz swoboda wypowiedzi i opinii, jaką mają stowarzyszenia, stanowi dodatek do indywidualnego prawa członków stowarzyszenia do wolności wypowiedzi i opinii.

1.2.2.4. Sprawozdanie Komisji Weneckiej dotyczące wolności słowa sędziów nr CDL-AD(2015)018 z dnia 23 czerwca 2015 r.[37]

Dokument ten dotyczy zagadnienia wolności ekspresji sędziowskiej i w całości poświęcony został sędziom i wymiarowi sprawiedliwości. Zwraca on uwagę na szczególną odpowiedzialność, jaka konieczna jest w przypadku korzystania z wolności ekspresji przez poszczególne

---

zbior-zasad-etyki-zawodowej-sedziow/591-uchwala-nr-25-2017-krajowej-rady-sadownictwa-z-dnia-13-stycznia-2017-r.html (dostęp: dnia 20 czerwca 2020 r.), który zawiera m.in. zobowiązanie sędziego do tego, by „dbać o autorytet swojego urzędu, o dobro sądu, w którym pracuje, a także o dobro wymiaru sprawiedliwości i ustrojową pozycję władzy sądowniczej".

[36] Wspólne wytyczne Komisji Weneckiej i Biura OBWE ds. Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (OBWE / ODIHR) w sprawie wolności zrzeszania się, CDL-AD(2014)046E, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)046-e (dostęp dnia 20 lutego 2021 r.).

[37] Sprawozdanie Komisji Weneckiej dotyczące wolności słowa sędziów nr CDL-AD(2015)018 z dnia 23 czerwca 2015 r. Europejska Komisja na rzecz Demokracji przez Prawo (Komisja Wenecka), Strasburg, 23 czerwca 2015 r., CDL-AD (2015) 018, opinia nr 806/2015, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2015)018-e (dostęp dnia 20 lutego 2021 r.).

kategorie osób, w szczególności te, które cieszą się zaufaniem społecznym. Podkreśla jednocześnie zakres możliwych ograniczeń, odwołując się do rozstrzygnięć Europejskiej Komisji Praw Człowieka. Z rozstrzygnięć tych wynika, że przy ewentualnej ocenie podstaw dla ograniczenia wolności ekspresji konieczne jest uwzględnienie ogólnej sytuacji osoby, która z tej wolności korzysta. Chodzi w szczególności o obowiązki i odpowiedzialność, jaka spoczywa na niej w związku z jej sytuacją i funkcjami, które pełni w społeczeństwie[38]. W treści tego dokumentu znalazły się również analizy porównawcze dotyczące poszczególnych państw i regulacji przewidzianych dla ochrony wolności ekspresji sędziów, wskazując, że państwa członkowskie Rady Europy nie zawierają w swoich konstytucjach przepisów, które mogą ograniczać tę wolność[39]. Ewentualne ograniczenia pojawiają się jedynie w kontekście realizacji wolności zrzeszania się, i to w konkretnie określonych przypadkach: przynależności do partii politycznej lub prowadzenia działalności o charakterze publicznym, która zagrażałaby niezależności i bezstronności. Zakres tych ograniczeń musi być wyraźnie wskazany[40]. Dla kształtowania się praktyki wolności ekspresji i ewentualnego jej ograniczania istotne znaczenie mają również kodeksy postępowania (*codes of conduct*) czy kodeksy etyki wykorzystywane przez organy zajmujące się postępowaniami dyscyplinarnymi wobec sędziów. W tych dokumentach o wiele częściej pojawia się kwestia apolityczności sędziów. Poszczególne kodeksy wspominają o: niemożności deklarowania swoich poglądów politycznych oraz unikania działań generujących wrażenie, że na sędziego ma wpływ jakakolwiek opcja polityczna[41]; braku możliwości przynależności do partii politycznej oraz ograniczonym (z zachowaniem dbałości o status i autorytet sądownictwa) prawie do uczestniczenia w działaniach społeczeństwa obywatelskiego czy imprezach publicznych[42]; braku możliwości podejmowania działań, które mogłyby sugerować stronniczość polityczną[43]. W niektórych przypadkach[44] dopuszcza się możliwość udziału sędziów w debatach publicznych na temat prawa, systemu prawnego czy funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, z zastrzeżeniem,

[38] Wyrok ETPC z dnia 7 grudnia 1976 r. w sprawie Handyside przeciwko Wielkiej Brytanii, skarga nr 5493/72, § 49.

[39] Europejska Komisja na rzecz Demokracji przez Prawo (Komisja Wenecka), Raport o wolności wypowiedzi sędziów, s. 4.

[40] Rada Europy, Wolność słowa: przewodnik po implementacji artykułu 10 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, styczeń 2004, *Human rights handbooks*, No. 2, s. 23, https://www.refworld.org/docid/49f17f3a2.html (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

[41] Etyka sędziów przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów 18 grudnia 1998 r., Litwa, Sekcja 3, https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/06/code-of-ethics-of-the-judges-of-the-republic-of-lithuania.doc (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

[42] Kodeks Etyki Sądowej Ukrainy został zatwierdzony na XI Kongresie Sędziów Ukrainy 22 lutego 2013 roku, art 17, https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Code_of_Judical_NEW_eng1.pdf (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

[43] Kodeks etyki członków wymiaru sprawiedliwości na Malcie, zmieniony 8 lutego 2010 r, art. 12, https://www.legislationline.org/download/id/6972/file/Malta_Code_of_Ethics_Judiciary_Am2010_en.pdf (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

[44] Chorwacki kodeks etyki sądowej, 2006, art. 12, (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_12_131_2951.html, dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

że w swoich publicznych wypowiedziach nie mogą naruszać ogólnych zasad zachowania wynikających z danego kodeksu.

1.2.2.5. Opinie Komisji Weneckiej dotyczące wolności ekspresji

Komisja Wenecja przedstawiała kilka rekomendacji, które dotyczyły: jasnego wskazania, jakiego typu aktywność polityczna sędziów zdaniem państwa powinna być ograniczona[45], niedopuszczenia do uniemożliwienia zajmowania stanowiska przez sędziów, którzy przed objęciem stanowiska byli członkami partii politycznych (szczególnie, gdy było to członkostwo zwykłe)[46] lub gdy konieczny okres powstrzymywania się od bycia członkiem partii politycznej przed nominacją jest zbyt długi[47].

Opiniowano również prawodawstwo Rumunii[48], które zakładało, że sędziowie i prokuratorzy są zobowiązani przy wykonywaniu swoich obowiązków do tego, by powstrzymywać się od wypowiedzi zniesławiających lub w jakikolwiek sposób krytykujących uprawnienia władzy ustawodawczej i wykonawczej. Zdaniem rumuńskich sędziów ogranicza to ich możliwości krytykowania władz państwowych przy rozpatrywaniu spraw z udziałem państwa i może być elementem nacisków politycznych. Odnosząc się do tego rozwiązania, Komisja Wenecka zwróciła uwagę na konieczność zastosowania kontekstowego podejścia w definiowaniu tych dopuszczalnych granic oraz uwzględniania wewnętrznego tła politycznego, historycznego i społecznego. Komisja wskazała ponadto, że ewentualna krytyka ze strony wymiaru sprawiedliwości powinna być rozsądna, a w przypadku nadużyć instytucje powinny rozwiązywać problemy w sposób pojednawczy lub za pośrednictwem niezależnych instytucji. Zdaniem Komisji proponowana regulacja jest niepotrzebna i niebezpieczna. Niepotrzebna z uwagi na fakt, że sędziowie nie powinni wypowiadać się w sposób zniesławiający kogokolwiek, a niebezpieczna ze względu na to, że wprowadza nierównowagę władz, zakazując tylko jednej z nich określonych działań względem innych, nie przewidując przepisów zakazujących krytyki sędziów.

---

[45] Opinia w sprawie projektu ustawy konstytucyjnej o Sądzie Konstytucyjnym Armenii CDL-AD(2017)011, § 17, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)011-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

[46] Opinia w sprawie projektu ustawy o Sądzie Konstytucyjnym Ukrainy, CDL-AD(2016)034, § 30–32, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)034-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

[47] Opinia w sprawie projektu ustawy instytucjonalnej o Trybunale Konstytucyjnym Tunezji, CDL-AD(2015)024, § 17, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)024-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

[48] Rumunia – Opinia w sprawie projektów zmian do ustawy nr 303/2004 o statucie sędziów i prokuratorów, ustawy nr 304/2004 o organizacji sądownictwa oraz ustawy nr 317/2004 o Najwyższej Radzie Sądownictwa, CDL-AD(2018)017, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2018)017-e, s. 22–23 (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

Wydając opinię w sprawie serbskich regulacji[49] zakazujących sędziom i prezesom sądów angażowania się w działania polityczne, Komisja Wenecka stwierdziła, że nie jest to rozwiązanie wyjątkowe, gdyż analogiczne regulacje przyjęły również inne państwa. Podkreśliła, że sędziowie nie powinni stawiać się w sytuacji, w której ich niezależność lub bezstronność może być kwestionowana. Jednocześnie w opinii znalazł się postulat doprecyzowania określenia „działania polityczne", gdyż termin ten w opinii Komisji jest zbyt ogólny i może być interpretowanych zbyt szeroko, lepsze mogłoby być chociażby wprowadzenie regulacji zakazującej członkostwa w partiach politycznych. W podobnym duchu większej jasności Komisja wypowiedziała się również w kontekście regulacji w Armenii[50].

Zbyt ogólne regulacje przy wprowadzeniu regulacji prawnych dotyczących sędziów, a polegające na dopuszczalności krytyki orzeczeń sądowych oraz ocenie działań władz państwowych i lokalnych były również przedmiotem krytyki Komisji Weneckiej w odniesieniu do reform przygotowywanych w Tadżykistanie[51].

Odnosząc się do regulacji dotyczących statusu sędziów w Turcji, wskazano, że warunek zakazujący sędziom i prokuratorom członkostwa w partiach politycznych można uznać za uzasadniony[52]. Porównując to jednak z regulacjami ukraińskimi[53], stwierdzono, że działalność polityczna, jaka miała miejsce w ramach struktur partii politycznej przed powołaniem na odpowiedni urząd sędziowski, nie może pozbawiać osoby prawa do objęcia tego urzędu, a proponowany w prawie ukraińskim trzyletni okres powstrzymania się od działalności politycznej przed powołaniem należy uznać za zbyt surowy. Analogicznie ustosunkowano się do proponowanego przez Tunezję okresu dziesięcioletniego powstrzymania się od działalności partyjnej przed powołaniem na stanowisko sędziego[54].

Odnosząc się do regulacji prawnych w Bośni i Hercegowinie[55], Komisja Wenecka stwierdziła, że „indywidulana niezawisłość sędziowska odnosi się do niezależności przysługującej poszczególnym sędziom przy wykonywaniu ich obowiązków zawodowych", co w konsekwencji oznacza, iż sędziowie muszą być niezawiśli i bezstronni oraz nie powinni podlegać wpływom politycznym. Wymóg ten wymaga odniesienia się do czterech aspektów: podejmowanych bez uprzedzeń i dyskryminacji decyzji dotyczących kariery zawodowej sędziów,

---

[49] Serbia – Opinia w sprawie projektu zmian przepisów konstytucyjnych dotyczących sądownictwa, CDL-AD(2018)011, § 54, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2018)011-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

[50] Opinia w sprawie projektu ustawy konstytucyjnej o Sądzie Konstytucyjnym Armenii, § 17, s. 5–6.

[51] Opinia w sprawie projektu Kodeksu etyki sędziowskiej Republiki Tadżykistanu, AD(2013)035, § 33, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2013)035-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

[52] Opinia w sprawie projektu ustawy o sędziach i prokuratorach Turcji, CDL-AD(2011)004, § 53, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)004-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

[53] Opinia w sprawie projektu ustawy o Sądzie Konstytucyjnym Ukrainy, § 30–32.

[54] Opinia w sprawie projektu ustawy instytucjonalnej o Trybunale Konstytucyjnym Tunezji,§ 17.

[55] Opinia w sprawie projektu opinii instytutu w sprawie pewności prawa i niezależności sądownictwa w Bośni i Hercegowinie,, CDL-AD(2012)014, § 81, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2012)014-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

zabezpieczenia kadencji i finansowego statusu sędziego, niezależności decyzyjnej oraz praw sędziów. Co do tego ostatniego aspektu podkreślono, że sędziowie korzystają z praw człowieka, co więcej niektóre z nich, takie jak wolność zrzeszania się czy wolność wypowiedzi, mają dla nich szczególne znaczenie, gdyż to one wyznaczają niezależność. Zwrócono uwagę, że korzystanie z niektórych praw, takich jak wolność wypowiedzi, jest dla sędziów ograniczona obowiązkiem zachowania poufności, który jest częścią zasady bezstronności.

1.2.2.6. Magna Carta Sędziów (zasady podstawowe) przyjęta dnia 17 listopada 2010 r. przez Radę Konsultacyjną Sędziów Europejskich, CCJE (2010)3 Final[56]

Z inicjatywy Komitetu Ministrów Rady Europy w 2000 r. powstał jeszcze jeden podmiot, na którego aktywność warto zwrócić uwagę – Rada Konsultacyjna Sędziów Europejskich. Organ ten przygotował Magna Carta Sędziów, która przewiduje, że niezawisłość i bezstronność sędziego są niezbędnymi warunkami funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, przy jednoczesnym wskazaniu potrzeby opracowania wytycznych dotyczących etyki ich zachowania. W ramach prac tego organu doradczego powstała również opina nr 3 dotycząca zasad i przepisów regulujących zachowanie zawodowe sędziów, w szczególności w zakresie etyki, niewłaściwego zachowania i bezstronności[57]. Treść tej opinii odnosi się również do aktywności pozajursydykcyjnej sędziów i wyraźnie podkreśla, że sędziowie nie powinni być osobami odizolowanymi od społeczeństwa, w którym żyją. Jest to uzasadnione tym, że wymiar sprawiedliwości może działać w sposób prawidłowy tylko wtedy, gdy sędziowie mają kontakt z rzeczywistością. Podkreślono również wyraźnie, że sędziowie będąc obywatelami, mogą korzystać z wszelkich praw i wolności chronionych, w szczególności przez Europejską Konwencję Praw Człowieka, i tu podkreślono m.in. wolność wyrażania opinii[58]. Wskazana opinia odniosła się także do ewentualnych problemów, jakie mogą wystąpić w kontekście działalności sędziów w sferze politycznej. Podkreśla się, że wskazana jest polityczna powściągliwość sędziowska w sytuacji, gdy mogłoby to rzutować na prawo do sprawiedliwego procesu i ochrony uzasadnionych oczekiwań publicznych. Opina dopuszcza w związku z tym możliwość, aby poszczególne państwa wprowadziły regulacje dyscyplinarne skutkujące odpowiedzialnością w sytuacji, gdy aktywność polityczna jest prowadzona lub gdy prowadzone są działania mające na celu łączenie mandatów sędziowskich

[56] Magna Carta Sędziów (zasady podstawowe) przyjęta dnia 17 listopada 2010 r. w Strasburgu przez Radę Konsultacyjną Sędziów Europejskich, CCJE (2010)3 Final, https://rm.coe.int/168074825f (dostęp dnia 22 czerwca 2020 r.).

[57] Opinia nr 3 Rady Konsultacyjnej Sędziów Europejskich do wiadomości Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie zasad i przepisów regulujących zachowanie zawodowe sędziów, w szczególności w zakresie etyki, niewłaściwego zachowania i bezstronności, Strasburg, 19 listopada 2002, CCJE (2002) Op. nr 3, https://rm.coe.int/opinia-nr-3-rady-konsultacyjnej-sedziow-europejskich-ccje-do-wiadomosc/168078bbe5 (dostęp dnia 20 lutego 2021 r.).

[58] Opinia nr 3 Rady Konsultacyjnej Sędziów Europejskich, pkt 27.

i politycznych (w organach pochodzących z wyborów powszechnych). Nie jest również pożądane, by sędziowie narażali się na ataki polityczne, które są niezgodne z neutralnością wymaganą przez wymiar sprawiedliwości[59].

Inaczej opinia nr 3 odnosi się jednak do kwestii związanych z udziałem w debacie publicznej, która dotyczyłaby głównych problemów społecznych. Udział w takiej debacie nie może być dla sędziów zakazany, co więcej – powinni oni mieć możliwość uczestnictwa w debatach dotyczących krajowej polityki sądownictwa, tak by móc wyrazić swoją opinię i odegrać aktywną rolę w przygotowaniu odpowiednich przepisów prawa związanych ze statusem sędziów czy funkcjonowaniem wymiaru sprawiedliwości. Realizując te uprawienia, ważne jest jednak, by pamiętać, aby sędziowie powstrzymali się przynajmniej od jakiejkolwiek działalności politycznej, która mogłyby zostać uznana za naruszającą ich niezawisłość lub zagrażałaby postrzeganiu ich jako bezstronnych[60]. Takiemu zachowaniu naturalności i bezstronności służyć mogłoby wygłaszanie neutralnych politycznie komentarzy nierozpowszechnianych drogą mediów uznawanych za związane z określoną opcją polityczną lub przy zachowaniu zasady pluralizmu mediów, udział w spotkaniach organizowanych przez podmioty uznawane za neutralne politycznie. Powinna być to raczej wywarzona krytyka kierowana za pomocą listów otwartych, artykułów naukowych, wystąpień publicznych, ale takich, które nie mają w sobie partyjnych czy politycznych powiązań lub które zapewnią pluralizm w wyrażaniu opinii i stanowić będą miejsce debaty, a nie jedynie forsowania określonego poglądu czy idei politycznych.

[59] Opinia nr 3 Rady Konsultacyjnej Sędziów Europejskich, pkt 31.
[60] Opinia nr 3 Rady Konsultacyjnej Sędziów Europejskich, pkt 33 i 34.

2. Granice wolności ekspresji sędziów

2.1. Wolność ekspresji sędziów w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

2.1.1. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 października 1999 r. w sprawie Wille przeciwko Liechtensteinowi

Pierwszą ze spraw dotyczących granic wolności ekspresji sędziów była sprawa sędziego z Luksemburga[61]. Skarżący w tej sprawie sędzia Herbert Wille przedstawił, podczas jednej z serii wygłaszanych wykładów, pogląd, w myśl którego Trybunał Konstytucyjny jest właściwy do orzekania w sprawie „wykładni Konstytucji w przypadku sporu między Księciem (rządem) a Sejmem" [*Entscheidung über die Auslegung der Verfassung bei einem Auslegungsstreit zwischen Fürst (Regierung) und Landtag*]. W efekcie książę Luksemburga wysłał do niego list, w którym zapowiedział, że nie będzie powoływał go w przyszłości do pełnienia funkcji publicznych. Zdaniem Księcia poglądy, które zostały wyrażone przez sędziego, naruszały Konstytucję, a w konsekwencji jego stosunek do Konstytucji uniemożliwiał mu pełnienie funkcji publicznych. Trybunał rozpatrując tę sprawę, doszedł do wniosku, że prawo skarżącego do korzystania z wolności ekspresji zostało naruszone z uwagi na fakt, iż jego wystąpienie zostało skrytykowane, a decyzja Księcia stanowiła naganę za skorzystanie przez skarżącego z wolności ekspresji i miała efekt zniechęcający go do podobnych wystąpień w przyszłości[62]. Poddając wskazane naruszenie testowi niezbędności, Trybunał stwierdził, że wolność ekspresji należy uznać za jeden z podstawowych fundamentów społeczeństwa demokratycznego. Ma ona zastosowanie, jak wskazano,

> nie tylko do „informacji" lub „pomysłów", które są przychylnie odbierane lub uważane za nieszkodliwe lub obojętne, ale także do tych, które obrażają, szokują lub niepokoją; takie są wymagania tego pluralizmu, tolerancji i otwartości, bez których nie ma „demokratycznego społeczeństwa"[63].

W konsekwencji ewentualne wyjątki od zasady swobody ekspresji muszą być interpretowane wąsko.

---

[61] Wyrok ETPC z dnia 28 października 1999 r. w sprawie Wille przeciwko Liechtensteinowi, skarga nr 28396/95.

[62] Wyrok ETPC Wille przeciwko Liechtensteinowi, § 50.

[63] Wyrok ETPC Wille przeciwko Liechtensteinowi, § 61.

Podejmując ocenę dotyczącą proporcjonalności zastosowanego środka, Trybunał wskazał, że konieczne jest dokonanie takiej oceny z perspektywy całokształtu istniejących okoliczności. W związku z tym należy wziąć pod uwagę fakt, że skarżący był sędzią wysokiego szczebla, że „obowiązki i odpowiedzialność", o których mowa w art. 10 ust. 2 EKPC, mają w stosunku do takich osób szczególne znaczenie oraz to, że osoby pełniące funkcje w wymiarze sprawiedliwości powinny „wykazać się powściągliwością w korzystaniu z wolności ekspresji we wszystkich przypadkach, w których istnieje prawdopodobieństwo, że autorytet i bezstronność wymiaru sprawiedliwości będą kwestionowane"[64]. Analizując te okoliczności w kontekście wypowiedzi, Trybunał, po pierwsze, stwierdził, że przedstawiona podczas wykładu kwestia z pewnością była zagadnieniem o charakterze politycznym, gdyż takie są ze swej natury zagadnienia konstytucyjne. Po drugie, wskazał, że sam fakt, iż jest to kwestia polityczna, nie wyklucza możliwości składania jakichkolwiek oświadczeń w tej sprawie. Co więcej, podkreślił brak istnienia jakichkolwiek dowodów na to, że wypowiedź skarżącego odnosiła się do toczących się spraw, zawierała w sobie ostrą krytykę osób lub instytucji publicznych, czy wreszcie stanowiła zniewagę wysokich urzędników czy nawet samego Księcia[65]. W konsekwencji uznał brak proporcjonalności działania Księcia w odniesieniu do zamierzonego celu, a tym samym naruszenie art. 10 EKPC.

Przeważające jednak w wyroku podejście Trybunału świadczy o tym, że możliwe ograniczenia, które wynikałyby z pojęć „obowiązki" i „odpowiedzialność", nie są łatwe do zaakceptowania[66] i w konsekwencji wymagać będą – dla zaistnienia ograniczeń – bardziej jednoznacznych i nakierowanych na konkretne osoby czy postępowania głosów krytycznych.

2.1.2. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie Kudeshkina przeciwko Rosji

W duchu kwestii wolności ekspresji sędziowskiej prowadzono rozważania również na tle stanu faktycznego przewidzianego w sprawie Kudeshkina przeciwko Rosji[67]. Skarżąca w tej sprawie, doświadczona sędzia Olga Kudeshkina, została wyznaczona do rozpatrzenia sprawy dotyczącej nadużycia władzy przez śledczego policyjnego oskarżonego o dokonanie niezgodnych z prawem przeszukań. Sprawa ta jednak po pewnym czasie została jej odebrana, co uzasadniono zbyt długim czasem jej procedowania. Sama skarżąca zdecydowała się kandydować w wyborach do Dumy, a elementem jej programu stała się reforma

[64] Wyrok ETPC Wille przeciwko Liechtensteinowi, § 64.
[65] Wyrok ETPC Wille przeciwko Liechtensteinowi, § 67.
[66] *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, P. van Dijk, F. van Hoof, A. van Rijn, L. Zwaak (red.), Oxford 2006, s. 805.
[67] Wyrok ETPC z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie Kudeshkina przeciwko Rosji, skarga nr 29492/05 – dalej wyrok ETPC Kudeshkina przeciwko Rosji.

sądownictwa. Realizując kampanię, sędzia O. Kudeshkina udzieliła prasie i radio kilku wywiadów, w których podnosiła, że były na nią wywierane naciski, jeżeli chodzi o samo prowadzenie jednej ze spraw oraz że moskiewskie sądy są narzędziem manipulacji bądź to politycznych, personalnych czy ekonomicznych[68]. Po wyborach, w których nie uzyskała mandatu, powróciła na swoje stanowisko, jednakże złożyła skargę na prezes Sądu Miejskiego w Moskwie. Postępowanie przeciwko prezes nie zakończyło się wnioskiem o skazanie, wytoczono jednak postępowania przeciwko samej O. Kudeshkinie. Zarzucono jej uchybienie godności sędziego poprzez poddanie niczym nieuzasadnionej krytyce wymiaru sprawiedliwości, co w konsekwencji wpłynęło negatywnie na jego autorytet. Wskazano również, że dopuściła się ona komentowania sprawy, w której odsunięto ją od orzekania i to zanim nastąpiło prawomocne rozstrzygnięcie tej sprawy[69]. W efekcie zakończonego postępowania dyscyplinarnego skarżącą została pozbawiona urzędu sędziowskiego. W swojej skardze O. Kudeshkina podnosiła naruszenia art. 10 EKPC, wskazując, że usunięcie jej z funkcji stanowiło ingerencję w jej wolność ekspresji.

Oceniając tę sprawę, Trybunał uznał, że podjęte działania spełniały kryteria legalności i celowości[70], jednakże szerszą i prowadzącą go do innych wniosków analizę przeprowadził w odniesieniu do kryterium konieczności. Trybunał rozpoczął swoje rozważania od podkreślenia konieczności rozróżnienia między faktami a ocenami wartościującymi. Wskazał ponadto, że samo istnienie faktów można wykazać, jednakże prawdziwość sądów wartościujących nie podlega dowodom. W konsekwencji, jeśli oświadczenie jest sądem wartościującym, proporcjonalność ingerencji może zależeć od tego, czy istnieje wystarczająca podstawa faktyczna dla przedstawienia określonego stwierdzenia, ponieważ nawet osąd wartościujący bez jakiejkolwiek podstawy faktycznej na poparcie tego może być nadmierny. Odwołując się do sprawy Vogt[71], Trybunał podkreślił, że istnieją grupy zawodowe, w których pracownicy mają wobec swojego pracodawcy obowiązek lojalności, powściągliwości i dyskrecji. Szczególne znaczenie te cechy mają w przypadku urzędników służby cywilnej (a także osób pozostających w podobnych służbowych relacjach), ponieważ tego wymaga jej charakter. Z jednej strony, zdaniem Trybunału zagadnienia odnoszące się do wymiaru sprawiedliwości z pewnością uznać należy za kwestie dotyczące interesu publicznego, na temat których debata jest chroniona w oparciu o art. 10 EKPC. Z drugiej strony, niezwykle ważne jest, aby wymiar sprawiedliwości i osoby go sprawujące cieszyły się zaufaniem publicznym, gdyż tylko takie zaufanie daje podstawę prawidłowego wypełniania obowiązków, a co za tym

[68] Wyrok ETPC Kudeshkina przeciwko Rosji, § 19.
[69] Wyrok ETPC Kudeshkina przeciwko Rosji, § 32.
[70] Trybunał podkreślił, że „nie znajduje wystarczającej podstawy do stwierdzenia, że akty prawne, na które powołują się władze krajowe, nie zostały opublikowane lub że ich skutków nie można było przewidzieć" (§ 81 wyroku).
[71] Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 26 września 1995 r. w sprawie Vogt przeciwko Niemcom, skarga nr 17851/91, § 51–53.

idzie – stanowi gwarancję istnienia państwa prawa. Mogą w związku z tym wystąpić okoliczności, w których ochrona tego zaufania przed destrukcyjnymi atakami stanie się konieczna, w szczególności ze względu na fakt, że ci sami sędziowie, którzy byli krytykowani, podlegają obowiązkowi dyskrecji, który uniemożliwia im udzielenie odpowiedzi[72]. Trybunał wskazał również, że osoby pełniące sądowe funkcje publiczne są zobligowane do powściągliwego korzystania z wolności ekspresji w tym zakresie, w jakim istniałoby niebezpieczeństwo narażenia wymiaru sprawiedliwości na utratę autorytetu czy przymiotu bezstronności.

Trybunał dostrzegł jednak, że wypowiedzi sędzi O. Kudeshkiny miały miejsce podczas kampanii wyborczej, a co za tym idzie – były to wypowiedzi polityczne, które korzystają ze szczególnej ochrony art. 10 EKPC[73]. Trybunał wskazał, że nawet jeśliby przyjąć, że skarżąca pozwoliła sobie na pewną przesadę i uogólnienie, to fakt prowadzenia kampanii i agitacji przedwyborczej oraz to, że jej twierdzenia nie były całkowicie pozbawione podstawy faktycznej, uzasadnia tę ochronę. Z negatywną oceną Trybunału spotkało się również nałożenie na skarżącą sankcji dyscyplinarnej. Prowadzone w tej sprawie postępowanie nie spełniało warunku bezstronności na skutek tego, że to właśnie ocena działań sądu w Moskwie, rozpatrującego sprawę dyscyplinarną, była przedmiotem krytyki skarżącej, a prezes tego sądu była bezpośrednio wskazana przez skarżącą jako naruszająca obowiązek niezależności. Trybunał skrytykował też surowość kary dyscyplinarnej (najsurowsza z możliwych do orzeczenia), jaką było pozbawienie skarżącej funkcji sędziego oraz stwierdził jej nieproporcjonalność do popełnionego czynu. Również ten wyrok nie został podjęty jednomyślnie. W swoim zdaniu odrębnym sędzia G. Nicolaou podkreślił ogólność wypowiedzi skarżącej o faktach oraz to, że swój zarzut dotyczący korupcji skierowała bezkrytycznie przeciwko każdemu sędziemu, czym zanegowała sensowność istnienia całego moskiewskiego systemu wymiaru sprawiedliwości. Odniósł się o także do użytego przez skarżącą języka, wskazując, że nie powinien on być prowokacyjnych czy podatny na przesadę; taki język mógłby obronić się w przypadku dziennikarza, jednak sędziemu, od którego wymaga się większej odpowiedzialności, nie przystoi. Fakt, że skarżąca brała udział w kampanii wyborczej i nie wówczas orzekała, nie zmienia faktu, iż nadal była sędzią i nadal podlegała regulacjom prawnym dla tych sędziów przewidzianych.

Słabość takiej argumentacji i duży poziom uogólnienia[74] nie wystawiają najlepszego świadectwa składowi orzeczniczemu, na co zwrócili również uwagę sędziowie A. Kovler i E. Steiner. Podnieśli oni także znaczenie etyki sędziowskiej przy ocenie swobody wypowiedzi oraz to, że należy powstrzymywać się od jakichkolwiek wystąpień, które mogą skutkować zmniejszeniem powagi urzędu, czy podważać jego autorytet. Oczywiste jest, że sam status

[72] Wyrok ETPC Kudeshkina przeciwko Rosji, § 86.
[73] Wyrok ETPC Kudeshkina przeciwko Rosji, § 87.
[74] R. Mizerski, *Krytyka wymiaru sprawiedliwości w interesie publicznym: Kudeshkina p. Rosji*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego" 2010, nr 1, s. 109.

urzędnika publicznego nie pozbawia osoby możliwości korzystania z art. 10 EKPC, jednakże korzystanie to nie jest i nie może być nieograniczone. W tym konkretnym przypadku dochodzi jeszcze jedna kwestia, a mianowicie ujawnienie informacji dotyczących konkretnego postępowania związanego z korupcją i to w toku tego postępowania; nie została ona jednak w ocenie Trybunału uznana za niedopuszczalną, co sędziwie składający opinię odrębną również ocenili krytycznie.

2.1.3. Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 maja 2014 r. i 23 czerwca 2016 r. w sprawie Baka przeciwko Węgrom

Orzeczeniem odnoszącym się częściowo do naruszeń art. 10 EKPC była również rozpatrywana przez Izbę i Wielką Izbę Europejskiego Trybunału Praw Człowieka sprawa Baka przeciwko Węgrom[75]. Skarżącym w tej sprawie był były sędzia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, który następnie został wybrany na stanowisko prezesa Sądu Najwyższego. Jego kadencja miała trwać sześć lat. Jako prezes Sądu Najwyższego był równocześnie przewodniczącym Krajowej Rady Sądownictwa, a do zakresu jego obowiązków należało wypowiadania się na temat projektów aktów prawnych mających wpływ na wymiar sprawiedliwości. W okresie sprawowania swojej funkcji przedstawił on krytyczne oceny niektórych przygotowywanych reform wymiaru sprawiedliwości, w tym obniżenie wieku emerytalnego sędziów. W efekcie przeprowadzonych reform zmieniono organ, jakim był Sąd Najwyższy, na organ zwany Kúria i wygaszono wraz z wejściem w życie nowej Konstytucji mandaty dotychczasowych członków Sądu Najwyższego. Dla skarżącego skutkowało to zakończeniem kadencji o trzy i pół roku wcześniej, utratą uposażenia oraz niektórych świadczeń. W postępowaniu przed Izbą skarżący zarzucił, że doszło do naruszenia art. 10 EKPC poprzez odwołanie go z funkcji mające swoje źródło w fakcie przedstawienia przez niego publicznie swoich poglądów w sprawach o fundamentalnym znaczeniu dla sądownictwa.

Jak wskazał Europejski Trybunał Praw człowieka, status Prezesa Sądu Najwyższego nie pozbawia skarżącego ochrony przewidzianej przez art. 10 EKPC. Odwołując się już do omawianych spraw Wille i Kudeshkina, podkreślił, że analogicznie do poprzednich spraw brak możliwości pełnienia funkcji przez sędziego A. Baka nie miał źródła w jego kwalifikacjach, czy raczej ich braku, a właśnie w przedstawionych przez niego wypowiedziach. Podkreślił również, że podjęta przez władze krajowe ingerencja nie była „konieczna w społeczeństwie demokratycznym" z uwagi na fakt, iż tematy wypowiedzi skarżącego dotyczące reformy sądownictwa były tematami istotnymi dla całego wymiaru sprawiedliwości i dla interesu społecznego. Co więcej to, że sama kwestia reformy jest istotna z perspektywy politycznej, nie

[75] Wyrok ETPC (Izba, Sekcja II) z dnia 27 maja 2014 r. i wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 23 czerwca 2016 r. w sprawie Baka przeciwko Węgrom, skarga nr 20261/12 – dalej wyrok ETPC Baka przeciwko Węgrom.

jest samo w sobie wystarczające, aby uniemożliwić sędziemu złożenie stosownego oświadczenia. Sędzia A. Baka z racji swojej funkcji miał nie tylko prawo, ale i obowiązek wypowiedzieć się na te tematy, jego wypowiedź nie była wypowiedzią wykraczającą poza dopuszczalną krytykę ani też nie zawierała żadnych nieuzasadnionych ataków osobistych lub zniewag. Trybunał wskazał ponadto na możliwość zaistnienia „efektu odstraszającego" (*chilling effect*)[76], który mógłby w przyszłości zniechęcić innych sędziów do przedstawiania krytycznych uwag dotyczących instytucji sądownictwa lub prowadzonej polityki z obawy przed utratą urzędu sędziowskiego. Zwłaszcza, że skarżący pełnił wysoką funkcję w wymiarze sprawiedliwości i ograniczenie swobody jego wypowiedzi szczególnie wpływało na sędziów w niższych sądach. Podkreślono również, że zmiany zostały dokonane pomimo wcześniejszych oświadczeń rządu dotyczących utrzymania osoby prezesa na jego stanowisku oraz wbrew sugestiom Komisji Weneckiej[77].

Odnosząc się do naruszenia art. 10 EKPC, Wielka Izba stwierdziła, że poglądy wyrażane przez skarżącego nie były atakami ani na innych sędziów, ani tym bardziej na sądy i konkretne prowadzone przez te sądy sprawy. Wpisując się w potrzebę rozpowszechniania informacji, która musi odbywać się z umiarem i przyzwoitością[78], były to poglądy dotyczące reform odnoszących się do niezawisłości i nieusuwalności sędziów oraz gwarancji ich zatrudnienia. Odwołując się do instrumentów Rady Europy, Trybunał podkreślił, że sędzia jest odpowiedzialny za promowanie i ochronę niezawisłości sądów[79] oraz, że konieczne jest, by konsultować się z sędziami i angażować ich w przygotowanie aktów prawnych dotyczących ich statusu i funkcjonowania systemu sądownictwa. W konsekwencji Wielka Izba podtrzymała stwierdzenie, że debata dotyczyła ważnego interesu publicznego i wymagała szerokiego poziomu ochrony swobody ekspresji oraz ścisłej kontroli w zakresie tego, czy możliwość kontroli owej swobody nie jest przez władze nadużywana.

2.2. Opinie odrębne w sprawach dotyczących wolności słowa

2.2.1. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 października 1999 r. w sprawie Wille przeciwko Liechtensteinowi

Orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w tej sprawie zawiera dwie opinie, jedną zbieżną, przygotowaną przez sędziów L. Caflisch, B. Zupančič i J. Heidigan, a drugą odrębną – autorstwa sędziego I.C. Barreto.

[76] Analogicznie do spraw Wille przeciwko Liechtensteinowi, § 50 i Kudeshkina przeciwko Rosji, § 98–100.
[77] Wyrok ETPC Baka przeciwko Węgrom, §146.
[78] Wyrok ETPC Baka przeciwko Węgrom, § 164.
[79] Zob. § 3 Magna Carta Sędziów.

W opinii zbieżnej sędziowie wskazali, że zgłaszają zastrzeżenie do interpretacji przez Trybunał art. 10 EKPC. W ich opinii pierwszy list Księcia był jedynie stanowiskiem prywatnym i niekoniecznie musiał się zakończyć faktyczną „sankcją" niepowołania, a dopiero kolejne pisma uzasadniły realną możliwość zastosowania jej jako aktu państwowego.

W swoim zdaniu odrębnym sędzia I.C. Barreto podniósł natomiast, że list wysłany przez Księcia miał walor prywatny, a Książę wyraźnie odcinał się w nim od woli prowadzenia debaty publicznej z sędzią, ograniczając się jedynie do komunikacji faktu, że w przyszłości nie wyznaczy skarżącego do popełniania funkcji publicznej[80]. Sędzia I.C. Barreto wskazał, że jego zdaniem list był efektem utraty zaufania politycznego wobec sędziego i komunikacją konsekwencji, jakie zostaną wyciągnięte, choć samej intencji nie należy identyfikować z faktycznie podjętym aktem. Zdaniem sędziego nie jest konieczne ustalanie, czy odmowa ta służyła słusznemu celowi i czy była konieczna w społeczeństwie demokratycznym, gdyż sama kwestia dostępu do urzędu publicznego nie jest przedmiotem regulacji konwencji. W konsekwencji nie znalazł on przesłanek naruszenia art. 10 EKPC.

2.2.2. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie Kudeshkina przeciwko Rosji

W odniesieniu do sprawy Kudeshkina przeciwko Rosji również zostały wydane dwie opinie, obydwie jako opinie odrębne. Pierwszą była opinia sędziego A. Kovlera popierana przez sędziego E. Steiner, drogą natomiast opinia sędziego G. Nicolaou.

W pierwszej opinii składający ją sędziowie stwierdzili, że nie mogą zgodzić się z większością, gdyż ich zdaniem nie można oddzielić kwestii prawnych od kwestii etycznych i moralnych, a analiza przepisów konwencji powinna być tylko prawna. Przywołali oni uchwałę podjętą przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawie etyki sędziowskiej wskazującą, że „Sędziowie korzystają z wolności słowa w sposób odpowiadający godności ich urzędu. Powstrzymują się od publicznych oświadczeń lub uwag, które mogą podważyć autorytet Trybunału lub wzbudzić uzasadnione wątpliwości co do ich bezstronności"[81]. Zdaniem sędziów wytyczne te sędziowie ETPC stosując do siebie, powinni również stosować do innych sędziów, szczególnie że sądownictwo jest częścią służby publicznej.

[80] W opinii przytoczono fragment listu: „Moim zdaniem twoje podejście, dr Wille, sprawia, że nie nadajesz się na stanowisko publiczne. Nie zamierzam angażować się w długą publiczną lub prywatną debatę z tobą, ale chciałbym poinformować cię, że w odpowiednim czasie nie wyznaczę cię ponownie na stanowisko publiczne, jeśli zostaniesz na nie zaproponowany".

[81] Europejski Trybunał Praw Człowieka, rezolucja w sprawie etyki sądowej przyjęta przez trybunał plenarny w dniu 23 czerwca 2008 r, pkt VI, https://www.echr.coe.int/Documents/Resolution_Judicial_Ethics_ENG.pdf (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

Sędziowie odwołując się do wyroku ETPC Guja przeciwko Mołdawii[82], wskazują, że status urzędnika publicznego jest zbliżony do statusu urzędnika służby cywilnej i nie pozbawia zainteresowanej osoby ochrony przewidzianej w art. 10 EKPC. Ich zdaniem odwołanie się do wspomnianego orzeczenia jest jedynie częściowe, gdyż Trybunał zignorował w analizie tę część wyroku, która wskazuje, że prawo do wolności wypowiedzi nie jest nieograniczone oraz że pracownicy są winni swojemu pracodawcy obowiązek lojalności, rezerwy i dyskrecji. Kontynuując tę myśl, wskazują, że społeczeństwo ma prawo oczekiwać, iż urzędnicy będą pomagać, a nie przeszkadzać demokratycznie wybranemu rządowi, a także że często ich dostęp do informacji jest o wiele szerszy, wymagać więc może potrzeby zachowania poufności lub tajemnicy. W opinii sędziów liberalne podejście Europejskiego Trybunału Praw Człowieka do swobody wypowiedzi podczas kampanii wyborczej jest niewłaściwe, gdyż skarżąca w tej sprawie nie została zwolniona z obowiązku przestrzegania etyki sędziowskiej. Podkreślono też niedostrzeżenie przez Trybunał faktu, że sama skarżąca miała możliwość orzekania w innych sprawach, a odsunięto ją tylko od jednej oraz że jej zarzuty były przedmiotem postępowania sądowego, miała więc możliwość skorzystania z ochrony krajowej. W konsekwencji swoich rozważań sędziowie doszli do wniosku, że istniał rozsądny stosunek proporcjonalności między środkami zastosowanymi wobec skarżącego a uzasadnionym celem ochrony władzy sądowniczej, zgodnie z art. 10 ust. 2 EKPC, a podjęte działania były przewidziane przez prawo, celowe i konieczne. Swoje rozważania zakończyli stwierdzeniem, że wskazany przez Trybunał „efekt mrożący" wyroku może stwarzać wrażenie, iż potrzeba ochrony autorytetu wymiaru sprawiedliwości jest znacznie mniej ważna niż potrzeba ochrony prawa do wolności wypowiedzi urzędników państwowych.

Sędzia G. Nicolaou, składając opinię odrębną, dostrzegł pewne niepokojące okoliczności, w których skarżącej odebrano prowadzoną przez nią sprawę, sama skarżąca jednak nadal występowała jako sędzia w innych sprawach, aż do złożenia przez nią wniosku o zwolnienie z obowiązków sądowych z uwagi na udział w kampanii wyborczej. Dopiero wówczas skarżąca zdecydowała się na wypowiedzi krytykujące wymiar sprawiedliwości. Nie zdecydowała się ona jednak poprzeć bardzo surowych słów dotyczących braku możliwości rozstrzygania spraw sądowych zgodnie z obowiązującym prawem. W opinii sędziego G. Nicolaou takie stanowisko, jeśli już wyrażone, powinno być poparte dowodami i to znaczącymi. Ogólne stwierdzenia skarżącej potępiające wszystkich bez wyjątku sędziów uderzają tym samym w cały system sądowniczy. Sędzia podkreślił, że „należy pamiętać, że to, co publicznie mówi sędzia, może mieć znaczący wpływ, ponieważ ludzie naturalnie uznaliby opinie sędziego za wyważone i zweryfikowane; w przeciwieństwie do przykładowego zachowania dziennikarza, który jest uważany za strażnika publicznego, może czasami być prowokujący lub podatny na przesadę, dlatego dozwolona jest mu większa swoboda. W chwili składania kwestionowanych

[82] Wyrok ETPC z dnia 12 lutego 2008 r. w sprawie Guja przeciwko Mołdawii, skarga nr 14277/04, § 52.

oświadczeń funkcje sądowe skarżącej zostały już zawieszone, aby umożliwić jej przeprowadzenie kampanii politycznej. W związku z tym mogła ona wyrażać się swobodniej. Ale nadal była sędzią. Nadal była związana ustawą o statusie sędziów i powinna była wziąć pod uwagę kodeks etyczny sędziego, niezależnie od tego, czy miał on skutek legislacyjny, czy nie". W konsekwencji nie uznał on sankcji dyscyplinarnej nałożonej na skarżącą jako nieproporcjonalnej.

2.2.3. Wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 27 maja 2014 r. i 23 czerwca 2016 r. w sprawie Baka przeciwko Węgrom

Sprawą Baka przeciwko Węgrom Europejski Trybunał Praw Człowieka zajmował się zarówno na poziomie Izby, jak i Wielkiej Izby. W obu wyrokach zostały zgłoszone opinie odrębne.

W wyroku wydanym przez Izbę zdanie odrębne, ale zbieżne, zgłosił sędzia R. Spano. W swojej wypowiedzi ograniczył się do analizy naruszenia art. 10 EKPC w szczególności tego, czy ingerencja w prawo nim gwarantowane służyła „uzasadnionemu celowi". W opinii sędziego Europejski Trybunał Praw Człowieka słusznie zauważył, że „przedterminowe zakończenie mandatu skarżącego jako Prezesa Sądu Najwyższego było reakcją na jego krytykę i publicznie wyrażane poglądy na temat reform sądownictwa, a tym samym stanowiło ingerencję w korzystanie z jego prawa do wolności wypowiedzi"[83]. Jednakże podkreślił, że celem prawa do wolności wypowiedzi jest ochrona procesu demokratycznego i dopuszczalność wypowiadania się urzędników państwowych w bardzo ważnych sprawach w społeczeństwie demokratycznym. Przedwczesne zakończenie kadencji sędziego krytykującego zmiany nie miało zatem uzasadnienia w art. 10 EKPC.

Na poziomie Wielkiej Izby przygotowane zostały aż cztery opinie zbieżne; dwie zgodne i dwie odrębne. Pierwszą opinię zbieżną przedstawili sędziowie P.P. de Albuquerque, D. Dedov (wspólnie). Treść tej opinii w głównej mierze odnosi się do postrzegania Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jako sądu konstytucyjnego Europy i na tle szerszej analizy poszczególnych fragmentów orzecznictwa jej autorzy wskazują, że taką pozycję w określonych sprawach konstytucyjnych właśnie Trybunał ten przyjmuje, co spotyka się z ich aprobatą. Z perspektywy wolności ekspresji istotny może być fragment odnoszący się do gwarancji niezależności sądownictwa i wykorzystania przez Trybunał w tej sprawie zarówno regulacji uniwersalnych, jak i standardów Rady Europy, a nawet orzecznictwa innych sądów międzynarodowych[84]. Zauważenia wymagają również rozważania dotyczące ewentualnego zniechęcającego wpływu na wyrażanie opinii, jaki miało odwołanie skarżącego ze stanowiska Prezesa Sądu Najwyższego (przy pozostawieniu mu funkcji sędziego Sądu Najwyższego). Nie akceptują oni broniącego tego postępowania stanowiska rządu węgierskiego i wskazują,

[83] Wyrok ETPC z dnia 27 maja 2014 r. w sprawie Baka przeciwko Węgrom, skarga nr 20261/12, § 97.
[84] Chodzi tutaj o Międzyamerykański Trybunału Praw Człowieka.

że w efekcie wszystkie prawa i wolności zawarte w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności byłyby zagrożone na Węgrzech, ponieważ zostałyby oddane w ręce dowolnej większości politycznej. Uzasadnienia nie znajduje również argument rządowy wskazujący, że stanowisko Prezesa Sądu Najwyższego ma charakter bardziej administracyjny (rządowy) niż sądowy, a w konsekwencji jego (Prezesa Sądu Najwyższego) wypowiedzi są bardziej polityczne niż sądowe. Konkluzją opinii zbieżnej jest wskazanie, że:

> Konwencja reprezentuje dziś europejską wspólnotową *ius constitutionale*. Na podstawie Konwencji Rada Europy może w razie potrzeby wysunąć mocne europejskie roszczenie konstytucyjne przeciwko jakimkolwiek sprzecznym, krajowym roszczeniom konstytucyjnym, niezależnie od liczebności popierającej ją większości politycznej.

Drugą opinię zbieżną przedstawił sędzia L.-A. Sicilianos. Skupił się on przede wszystkim na analizie naruszeń na podstawie art. 6 EKPC, przedstawiając jednak kilka ogólniejszych uwag odnoszących się do zasady niezawisłości sędziowskiej. Wskazał przede wszystkim na potrzebę uwzględniania w ocenie niezależności sposobu powoływania członków wymiaru sprawiedliwości i długości ich kadencji. Podkreślił także znaczenie zaufania, jakie sądy muszą wzbudzać w społeczeństwie oraz konieczność istnienia niezależności sądownictwa od ustawodawstwa. Zwrócił uwagę, że niezawisłość to nie tylko kwestia niezależności od władzy ustawodawczej i wykonawczej, ale również wolność w ramach wewnętrznych i zewnętrznych kompetencji sądowych. Przywołał też w swojej opinii treść *Komentarz ogólny* nr 32 Komitetu Praw Człowieka i zawartą w nim wytyczną odnoszącą się do zapewnienia gwarancji niezawisłości z perspektywy samych sędziów (ich mianowania, kwalifikacji, gwarancji zatrudnienia, wynagrodzenia, awansu, przeniesienia, zawieszenia, zwolnienia czy stosowanych środków dyscyplinarnych itp.). Za *Komentarzem ogólnym* nr 32 podkreślił, że państwa mają za zadanie zapewnić skuteczną niezawisłość sędziów i ich ochronę przed „jakąkolwiek formą wpływu politycznego na ich proces decyzyjny" oraz przed konfliktami interesów i zastraszaniem.

Opinię odrębną przedstawił czeski sędzia A. Pejchal, który wskazał, że wprawdzie sprawa dotyczy wolności, jednakże on rozumie ją odmiennie niż Trybunał. Jego zdaniem istnieje coś takiego jak dyscyplina wolności, i osoby, które są jednym z najwyższych rangą przedstawicieli państwa, muszą wykazać się najwyższym standardem w zakresie tej dyscypliny. Jednym z aspektów, jakie na ową dyscyplinę się składają, jest ścisły rozdział służby na rzecz społeczności i własnych interesów. W opinii sędziego A. Pejchal motywy wypowiedzi skarżącego nie są jednoznaczne, szczególnie, że dokonywał on dowolnego komentowania zmian lub sytuacji w węgierskim sądownictwie podczas swoich oficjalnych wystąpień. W opinii odrębnej znalazło się również stwierdzenie, że Trybunał posunął się zbyt daleko w swych kompetencjach; jak wskazał A. Pejchal:

> międzynarodowy trybunał ustanowiony przez państwa członkowskie organizacji międzynarodowej nie może *de facto* decydować o tym, kto może lub nie może sprawować najwyższego urzędu sądowniczego w suwerennym demokratycznym państwie prawnym,

> które to państwo ma równą pozycję wobec innych państw członkowskich tej organizacji międzynarodowej.

Ostatnią opinię odrębną przedstawił sędzia K. Wojtyczek. W pierwszej kolejności zgodził się z Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, że niezawisłość sądów jest podstawowym standardem państwa prawa, wskazał jednak, iż w tej sprawie doszło do nieuzasadnionej ingerencji w tę niezależność. Zdaniem sędziego K. Wojtyczka należy zwróci uwagę na rozróżnienie między: czynnościami urzędowymi i prywatnymi; obiektywnym prawem i prawem podmiotowym; Konstytucją i przepisami prawa niższymi niż konstytucyjne. Z perspektywy analizy art. 10 EKPC szczególnie istotna jest ta pierwsza kwestia. Skarżący w tej sprawie jako Prezes Sądu Najwyższego wykonywał głównie uprawnienia administracyjne, ale posiadał także pewne uprawnienia związane z funkcją orzeczniczą. W opinii K. Wojtyczka konieczne jest więc dokonanie rozróżnienia między osobą prywatną (osobą sprawującą urząd) a danym organem państwowym (sprawowaną funkcją), co – jak podkreśla – w przypadku organów jednoosobowych jest bardzo trudne. K. Wojtyczek nie zgadza się również z Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w kwestii zastosowania międzynarodowych standardów dotyczących statusu sędziów; jego zdaniem skutkuje to tym, że „przemówienie sędziów cieszyłoby się silniejszą ochroną w ramach Konwencji niż przemówienie innych obywateli, ponieważ uniwersalne gwarancje art. 10 są zestawiane z gwarancjami niezawisłości sądów". Sędzia podkreśla, że urząd sędziego, tak krajowego, jak i międzynarodowego jest przede wszystkim służbą na rzecz społeczności, tak samo jak każdy inny urząd publiczny, któremu powierzono władzę publiczną. W konsekwencji „niezawisłość i nieusuwalność sędziów nie zostały ustanowione w celu ochrony indywidualnych interesów sędziów ani ułatwienia ich samorealizacji, ale raczej w celu ochrony interesu publicznego w uczciwych postępowaniach sądowych i prawidłowym funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości". Podkreśla również, że przyznawana prezesowi sądu węgierskiego stabilność kadencji jest efektem działania na rzecz dobra sprawowania władzy sądowniczej, nie ma natomiast uzasadnienia w indywidualnych interesach.

W opinii odrębnej podkreślono również, że:

> przemówienie prywatne obejmuje między innymi wypowiedzi funkcjonariuszy publicznych, wygłaszane w charakterze prywatnym i wyrażające prywatne poglądy na różne tematy, w tym w sprawach publicznych. Przemówienie prywatne może zatem przywoływać zwykłe zastrzeżenie, że wypowiedź wyraża prywatne poglądy mówcy i niekoniecznie odzwierciedla poglądy instytucji. Wystąpienie oficjalne obejmuje wypowiedzi wygłoszone w charakterze oficjalnym, zwłaszcza wyrażające oficjalny punkt widzenia organu państwowego. Opinie wyrażone przez prelegenta można przypisać instytucji, którą reprezentuje. W każdym razie konieczne jest rozróżnienie między sytuacjami, w których urzędnik korzysta ze swojej wolności słowa, aby wyrazić prywatne poglądy w sprawach publicznych, oraz sytuacjami, w których urzędnik wykorzystuje swoje stanowisko do wypowiadania się w imieniu organu publicznego.

Oficjalne przemówienia są w konsekwencji bardzo specyficznym sposobem sprawowania władzy publicznej, który może wpływać na zachowanie jednostek i postawę innych organów państwowych. Jak podkreśla sędzia K. Wojtyczek,

> funkcją oficjalnego wystąpienia nie jest wyrażanie prywatnych poglądów. Prelegenci muszą pamiętać, że przedstawiają oficjalny punkt widzenia danego organu. Wypowiadają się w imieniu reprezentowanego przez siebie organu państwowego, aby osiągnąć określone cele. Jednym z celów oficjalnego wystąpienia jest współdziałanie z innymi organami państwowymi w szerszych ramach mechanizmów kontroli i równowagi zapewniających rozdział władzy".

W opinii odrębnej znalazła się również zgoda z interwenientami co do słuszności obowiązku zabrania przez sędziów głosu w sprawach dotyczących wymiaru sprawiedliwości w celu obrony niezawisłości sądów i praworządności. Sędzia K. Wojtyczek akcentuje jednak w tym kontekście trzy elementy: to, że wypowiadanie się jest obowiązkiem, nie tylko moralnym, ale i prawnym; to, że służy konkretnemu interesowi publicznemu i to, że, jest postrzegane jako narzędzie służące ochronie pozycji wymiaru sprawiedliwości w stosunkach z innymi organami państwa. W konsekwencji dochodzi on do wniosku, że „oficjalne przemówienie sędziów nie jest kwestią indywidualnej wolności, ale pozostaje bardzo ściśle ograniczone i podporządkowane promowaniu określonych interesów publicznych". Jak zdaniem sędziego ustalono, swoboda ekspresji zakłada wolny wybór tego, czy i co można powiedzieć. Uznając, że skarżący miał obowiązek zabrania głosu w obronie interesu publicznego i miał zdolność prawną do reprezentowania Sądu Najwyższego, która zakłada, że funkcje i obowiązki Prezesa Sądu Najwyższego obejmują wyrażanie poglądów na temat reform legislacyjnych, które mogą mieć wpływ na wymiar sprawiedliwości i niezawisłość, jego wypowiedzi nie wyrażały jego punktu widzenia jako obywatela, ale oficjalny punkt widzenia organu państwa węgierskiego. W konsekwencji, jak wskazał K. Wojtyczek,

> decydującą kwestią w niniejszej sprawie jest to, czy gwarancje zawarte w art. 10 mają zastosowanie do oficjalnych wystąpień. Aby odpowiedzieć na to pytanie, konieczne jest zrozumienie różnic między wypowiedzią prywatną a publiczną. Wypowiedź prywatna to kwestia wolności wypowiedzi. Mówca nie musi mieć podstawy prawnej do zabrania głosu. Wszelkie wypowiedzi, które nie są zabronione, są dozwolone. Natomiast wypowiedź oficjalna jest narzędziem władzy publicznej. Mówca potrzebuje podstawy prawnej do wypowiadania się w charakterze oficjalnym. Każda oficjalna wypowiedź powinna mieć podstawę prawną. Wybór sposobu, w jaki używa się mowy, nie jest kwestią wolności osobistej, ale w najlepszym przypadku swobodą w sprawowaniu władzy publicznej. Organ państwowy nie może przekraczać ustawowych granic swobody.

Gdyby więc zastosować gwarancje z art. 10 EKPC do oficjalnych wystąpień, oznaczałoby, że sposób, w jaki przemawia organ państwowy, należy uznać za kwestię wolności osobistej, a przemówienie oficjalne mogłoby wyrażać prywatne poglądy i służyć osobistemu interesowi posiadacza praw. Podkreślił również, że „podejście większości, polegające na zastosowaniu

art. 10 do oficjalnych wystąpień, zmienia kwestię uznania w wykonywaniu określonej władzy publicznej w akt swobodny, objęty gwarancjami wolności jednostki". Konkludując opinię odrębną, wskazano, że:

> wolność zawsze zakłada odpowiedzialność. Podkreślanie wolności słowa sędziów, gdy pełnią oni swoje funkcje służbowe, pociąga za sobą bardziej rygorystyczną osobistą odpowiedzialność sędziów za ich działania. Jeżeli sędziowie pełniący funkcje urzędowe mają być uprawnieni do twierdzenia, że wykonują swoje prawa człowieka, a nawet do otrzymania odszkodowania pieniężnego za bezprawną ingerencję w ich czynności urzędowe, powinni być również osobiście odpowiedzialni za wszelkie naruszenia prawa. Wyrok ten można wykorzystać jako argument na rzecz ogólnego rozszerzenia osobistej odpowiedzialności sędziów za ich czynności urzędowe.

Sama sprawa uznana została również za będącą sporem o charakterze publicznoprawnym pomiędzy dwoma organami państwa węgierskiego: Sądem Najwyższym i parlamentem, działającymi jako władza pochodząca z wyboru. Jako taka powinna zdaniem przedstawiającego opinię odrębną pozostawać poza zakresem jurysdykcji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

3. Granice wolności ekspresji sędziów w wybranych systemach prawnych

3.1. Wolność ekspresji sędziego w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej

System prawny Wielkiej Brytanii jako system anglosaski znacząco różni się od systemów prawnych państw Europy kontynentalnej. Zapadające rozstrzygnięcia sądowe są efektem stosowania precedensów, a także stosowanej przez sędziów zasady słuszności i sprawiedliwości[85].

Pozycja społeczna sędziów jest bardzo wysoka, a ich pozycja prawa podlega szerokiej ochronie. Immunitet sędziego obejmuje czynności, jakich dokonuje on w ramach wykonywanych przez siebie funkcji sędziowskich. Źródło tej zasady znajduje się w praktyce orzeczniczej, a konkretnie w orzeczeniu w sprawie Sirros przeciwko Moore, w którym to Lord Denning oświadczył, że:

> W naszym prawie przyjęto, że nie można prowadzić żadnego postępowania przeciwko sędziemu z powodu czegokolwiek, co powiedział lub zrobił, w ramach wykonywania jurysdykcji, która do niego należy. Słowa, które wypowiada, chronione są przez absolutny przywilej. Nakazy, które wydaje i kary, które wydaje, nie mogą być przedmiotem postępowania cywilnego przeciwko niemu. Bez względu na to, że Sędzia popełnił jakiś rażący błąd lub ignorancję, niezależnie od tego, czy były one wynikiem zazdrości, nienawiści i złośliwości czy też jakiegokolwiek miłosierdzia, nie podlega on odpowiedzialności. [...] Oczywiście, jeśli sędzia przyjął łapówkę lub był w najmniejszym stopniu skorumpowany, albo wypaczył wymiar sprawiedliwości, może zostać ukarany w sądzie karnym. Jednak, poza tym sędzia nie podlega powództwu o odszkodowanie. Powodem nie jest to, że sędzia ma przywilej popełnienia błędów lub czynienia złego. Chodzi o to, aby mógł wypełniać swoje obowiązki w sposób całkowicie niezależny i wolny od strachu[86].

Z uwagi na tę daleko posuniętą ochronę tego, co dzieje się na sali sądowej, zauważyć można pewien rygoryzm, jeżeli chodzi o komunikowanie swoich postaw i przekonań poza nią. Sędziom nie wolno podejmować czynności, które mogłyby narazić ich na zarzut bezstronności.

---

[85] M. Moulin-Stożek, *Status prawny sędziego w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, [w:] *Status prawny Sędziego. Państwa Europejskie*, t. 1, red. B. Przywora, Warszawa 2019, s. 519–520.

[86] Sirros v Moore [1975] AC 118; [1975] QB 118; [1974] 3 WLR 459; [1974] 3 All ER 776; (1974) 118 SJ 661; także: A.A. Olowofoyeku, (1990). *The crumbling citadel: absolute judicial immunity de-rationalised*, Legal Studies, 10(3), 271–292. doi:10.1111/j.1748-121x.1990.tb00037.x.

W niedawnych postępowaniach dyscyplinarnych[87] upominani byli sędziowie, którzy korzystali z mediów społecznościowych i ujawniali tam swoje poglądy lub udzielali porad, identyfikując się jako osoby urzędujące.

Kwestię dotyczącą sposobu zachowania się sędziów reguluje Przewodnik po postępowaniu sądowym[88], który stanowi alternatywę dla istniejących w niektórych państwach kodeksów etycznych. Z jego postanowień wynika, że sędzia, tak jak każdy inny obywatel, ma prawo do wolności słowa, przekonań, zrzeszania się i zgromadzeń, ale wykonując te prawa, sędzia zawsze postępuje w taki sposób, aby zachować godność urzędu sędziowskiego i bezstronność oraz niezależność sądownictwa[89].

W konsekwencji sędziom nie wolno uczestniczyć w działalności politycznej, co więcej – podlegają oni ograniczeniom nawet po zakończeniu kadencji[90]. W zakresie koniecznym dla zachowania bezstronności wskazuje się, że jednym z konkretnych zastosowań tej zasady jest rezygnacja sędziego z jakiejkolwiek działalności politycznej. Sędzia powinien też po mianowaniu zerwać wszelkie więzi z partiami politycznymi oraz unikać pozorów utrzymywania takich więzi, jak chociażby obecność na zebraniach politycznych, imprezach związanych z pozyskiwaniem funduszy na cele polityczne lub składek na rzecz partii politycznej. Zgodnie z wytycznymi zawartymi w przewodniku wymaga się również, aby sędziowie nie uczestniczyli w publicznych demonstracjach, szczególnie takich, które mogłyby doprowadzić do kojarzenia sędziego z określoną sprawą lub punktem widzenia. Tego typu zachowanie identyfikowane jest jako umniejszające autorytet i generujące wrażenie możliwej stronniczości w kolejnych sprawach, jakie będzie ten sędzia rozstrzygał. Co więcej, wytyczne wskazują, że również w sytuacjach, w których to nie tylko sędzia, ale również członek jego rodziny jak aktywny polityczne, sam sędzia musi mieć na uwadze to, że taka działalność może rodzić podstawy dla uznania braku bezstronności[91]. W wytycznych także wskazuje się, że w przypadkach, w których wiadomo, iż sędzia ma zdecydowane poglądy na istotne, podnoszone w sprawie kwestie (szczególnie gdy pozostają one w związku z jego publicznymi wypowiedziami czy innymi formami wyrażania opinii), może zaistnieć konieczność wyłączenia sędziego bez względu na to, czy kwestia ta została podniesiona czy też nie przez

---

[87] Przykładowo Zastępca Sędziego Okręgowego David Hebblethwaite – Oświadczenie z dochodzenia JCIO 26/2026/20, czy Ann-Marie Cousins JP – Oświadczenie z dochodzenia JCIO 53/20, dostępne na: https://www.complaints.judicialconduct.gov.uk/disciplinarystatements (dostęp dnia 26 listopada 2020 r.).

[88] Przewodnik po postępowaniu sądowym, Anglia i Walia, opublikowany przez Radę Sędziów w marcu 2013 r., ze zmianami w 2016 r, https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2010/02/guidance-judicial-conduct-v2016-update.pdf (dostęp dnia 26 listopada 2020 r.). Przewodnik, jak podają jego twórcy, ma być zbiorem wskazówek w nieuregulowanych sytuacjach, a jego treść wynika z inspiracji międzynarodowymi standardami dotyczącymi pozycji sędziów.

[89] Przewodnik po postępowaniu sądowym, zasada 5.1.

[90] Opinia nr 3 Rady Konsultacyjnej Sędziów Europejskich (CCJE) do wiadomości Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie zasad i przepisów regulujących zachowanie zawodowe sędziów, w szczególności w zakresie etyki, niewłaściwego zachowania i bezstronności, CCJE (2002) O. Nr 3, https://rm.coe.int/opinia-nr-3-rady-konsultacyjnej-sedziow-europejskich-ccje-do-wiadomosc/168078bbe5, pkt 29 (dostęp dnia 1 marca 2021 r.).

[91] Przewodnik po postępowaniu sądowym, zasada 3.3.

strony postępowania[92]. Analogiczne ryzyko generuje również sytuacja, gdyby sędzia brał publicznie udział w dyskusji dotyczącej spraw kontrowersyjnych lub politycznych.

W oparciu o przytoczone rekomendacje uznać należy, że wprawdzie sędzia ma jak każdy prawo do korzystania z wolności ekspresji, to jednak jest to prawo znacznie ograniczone i wymaga się od sędziego istotnych ograniczeń, jeśli kwestie, w których chciałby korzystać z wolności ekspresji, są związane z zagadnieniami politycznymi lub stanowią przedmiot zainteresowania jakiejś partii.

3.2. Wolność ekspresji sędziego w Republice Federalnej Niemiec

Kwestie swobody wypowiedzi sędziów w Republice Federalnej Niemiec uregulowane zostały w dwóch aktach: w ustawie zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r.[93] oraz ustawie o sądownictwie (art. 39)[94].

Jeśli chodzi o ustawę zasadniczą, to kwestie swobody wypowiedzi reguluje art. 5, wskazując, że każdy ma prawo do swobodnego wypowiadania i rozpowszechniania swoich poglądów w słowie, piśmie i obrazie. Podkreśla się również, że sędziowie są niezawiśli i podlegają jedynie ustawie. Ustawa zasadnicza nie zawiera regulacji odnoszących się do dopuszczalności lub braku dopuszczalności przynależności sędziego do partii politycznych, związków czy stowarzyszeń.

Analogicznie do innych państw, również w Republice Federalnej Niemiec sędziom przysługuje prawo do wyrażania swoich poglądów, w tym również poglądów politycznych. Sam sędzia może także angażować się w działalność polityczną, może być członkiem partii politycznej oraz ma możliwość angażowania się w kampanie wyborcze. Takie podejście wynika ze stanowiska Federalnego Sądu Administracyjnego, który stwierdził, że państwo i społeczeństwo nie mają interesu w tym, by swoje funkcje wykonywali sędziowie, którzy nie są krytyczni[95]. Jednocześnie wskazuje się, że sędzia nie może pełnić funkcji orzekających i ustawodawczych lub wykonawczych (art. 9 ustawy o sądownictwie)[96]. W przypadku gdyby sędzia wyraził zgodę na kandydowanie w wyborach do Bundestagu lub organu ustawodawczego kraju

[92] Przewodnik po postępowaniu sądowym, zasada 3.10.

[93] Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949, tłum. http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/niemcy.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[94] In the version promulgated on 19 April 1972 (Federal Law Gazette I p. 713), as last amended by Article 9 of the Act of 8 June 2017 (Federal Law Gazette I p.1570) tłumaczenie angielskie dostępne na https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_drig/englisch_drig.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[95] Europejska Komisja na rzecz Demokracji przez Prawo (Komisja Wenecka), Raport o wolności wypowiedzi sędziów, s. 12.

[96] W tym duchu również ustawa o Federalnym Trybunale Konstytucyjnym (Bundesverfassungsgerichtsgesetz) z dnia 11 sierpnia 1993 r., tekst dostępny na http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Downloads/EN/Gesetze/BVerfGG.pdf?__blob=publicationFile&v=6 (dostęp dnia 20 lutego 2021 r.), wskazując, że sędziowie „Nie mogą być członkami Bundestagu, Bundesratu, Rządu Federalnego ani żadnego z odpowiednich organów kraju związkowego. Z chwilą powołania przestają być członkami tych organów" (§ 3).

związkowego, przysługuje mu, na wniosek, urlop bezpłatny, niezbędny dla startu w wyborach na ostatnie dwa miesiące przed dniem wyborów (art. 36 ustawy o sądownictwie).

Podkreślić jednak należy, że to generalne założenie swobody ekspresji powinno być odczytywane łącznie z tradycyjnymi zasadami zawodowej służby cywilnej[97]. W konsekwencji powoduje to, że sędziemu wolno angażować się w działalność polityczną tylko w takim zakresie, jaki jest zgodny z zaufaniem opinii publicznej do bezstronnej i neutralnej funkcji jego urzędu. To ograniczenie determinowane jest tym, że sędziowie czasami muszą podejmować decyzje, które dotyczą spraw kontrowersyjnych z politycznego punktu widzenia, tym samym ich działalność nie może generować wrażenia, że nie są bezstronni. Dopuszcza się możliwość wypowiedzenia się sędziego podczas debaty politycznej, ale wypowiedź ta musi być zawsze możliwa do odróżnienia od jego oficjalnego oświadczenia, jakie będzie miało miejsce w orzeczeniu. Przy czym wymaga się tutaj od sędziego bezstronności postrzeganej w obiektywnym świetle, samo przekonanie sędziego, że nie jest on stronniczy, jest niewystarczające. Sankcje dla sędziego mogą wynikać nie tylko z jego własnej działalności determinowanej politycznie, ale również z faktu wyraźnego poparcia działań determinowanych politycznie, a uznawanych przez władze za sprzeczne z prawem.

Taką sytuację rozpatrywał sąd dyscyplinarny w Saksonii. Sprawa dotyczyła blokady dojazdu do magazynu rakietowego Stanów Zjednoczonych znajdującego się na terytorium Niemiec. Blokującymi byli sędziowie, których następnie skazano. Sąd dyscyplinarny Saksonii badał sprawę sędziego, który w ogłoszeniu prasowym potępił postępowanie władz państwowych i solidaryzował się ze skazanymi sędziami. Zdaniem sądu takie ogłoszenie stanowiło akceptację bezprawnego zachowania się demonstrantów i sugerowało, że dokonywanie blokady stanowi legalne i chronione przez prawo działanie. Sąd dyscyplinarny podkreślił, że nawet jeśli adresatami ogłoszenia były osoby dobrze wykształcone, to jednak nie były one prawnikami, a co za tym idzie – mogły ulec wpływowi oświadczenia i postrzegać postępowania demonstrantów jako zgodne z prawem. Za niezgodne z obowiązkami sędziego uznano również samo poparcie dla sprzecznych z prawem działań protestujących, w konsekwencji stwierdzono, że sędzia naruszył swoje obowiązki służbowe, biorąc udział w tego rodzaju działalności politycznej[98].

[97] Artykuł 33 § 5 niemieckiej ustawy zasadniczej, http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/niemcy.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[98] Sąd Dyscyplinarny Dolnej Saksonii, 14. September 1989, DGH 1/89, za: Report on the Freedom of expression of judges.

3.3. Wolność ekspresji sędziego w Republice Francuskiej

Kwestia wolności ekspresji sędziego nie jest regulowana na poziomie konstytucyjnym w sposób szczególny. Konstytucja francuska gwarantuje jednak wszelkie prawa zawarte w Deklaracji praw człowieka i obywatela z dnia 26 sierpnia 1789 r.[99] Zgodnie z treścią jej art. XI: „Swobodne wyrażanie myśli i poglądów jest jednym z najcenniejszych praw Człowieka: każdemu Obywatelowi przysługuje więc wolność słowa, pisma i druku, a odpowiada tylko za nadużycie tej wolności w przypadkach określonych w ustawie". Nie ma przewidzianych wyłączeń dla sędziów, jeśli chodzi o korzystanie z tej swobody. Konstytucja francuska nie odnosi się w sposób szczególny do statusu sędziów, przewidując w tym zakresie delegację do ustawy organicznej[100]. Sędziowie, tak jak i inni członkowie społeczeństwa, korzystają więc z ogólnej regulacji zakładającej wolność ekspresji. Jednakże ekspresja ta nie jest nieograniczona, pewne wyjątki od ogólnej zasady wolności ekspresji dotyczą kwestii politycznych i wynikają właśnie z ustawy organicznej dotyczącej sądownictwa. Zgodnie z jego treścią władzom sądowniczym zabrania się wszelkiej aktywności politycznej. Sędziowie muszą powstrzymać się od jakichkolwiek przejawów wrogości wobec zasad lub formy rządów Republiki Francuskiej. Nie mogą również angażować się w jakiekolwiek formy aktywności politycznej, która byłaby niezgodna z wymogami bezstronności i powściągliwości wynikającej z ich funkcji, nie mogą więc uczestniczyć w debatach politycznych, czy też demonstrować swojego zaangażowania politycznego. Nie jest również dopuszczalna jakakolwiek aktywność prowadząca do utrudniania działalności sądów[101].

3.4. Wolność ekspresji sędziego w Królestwie Hiszpanii

W Królestwie Hiszpanii zgodnie z ogólnymi postanowieniami Konstytucji każdy, w tym też sędzia, ma prawo do swobodnego wyrażania i rozpowszechniania myśli, idei i opinii za pomocą słowa, pisma lub jakiegokolwiek innego środka przekazu[102]. Konstytucja wskazuje również, że sędziowie czynni zawodowo nie mogą sprawować innych funkcji publicznych ani też należeć do partii politycznych. Deleguje się do regulacji ustawowej kwestie dopuszczalności zrzeszania się sędziów oraz zapewnienie niepołączalności funkcji członków władzy

[99] Deklaracja praw człowieka i obywatela z dnia 26 sierpnia 1789 r., http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[100] Konstytucja Republiki Francuskiej z dnia 27 października 1946 r., http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[101] Rozporządzenie nr 58-1270 z dnia 22 grudnia 1958 r. w sprawie prawa organicznego dotyczącego statutu sądownictwa. Wersja skonsolidowana z 26 lutego 2003, art. 10, https://www.legislationline.org/download/id/4583/file/Ordinance_n%C2%B0_58-1270_establishing_organic_law_status_judiciary_am2012_fr.pdf (dostęp dnia 27 lutego 2021 r.).

[102] Art. 20, Konstytucja Hiszpanii z dnia 27 grudnia 1978 r., https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/Hiszpania_pol_300612.pdf (dostęp dnia 27 lutego 2021 r.).

sądowniczej z innymi funkcjami, tak by zapewniona była całkowita niezawisłość (art. 127 Konstytucji).

Zgodnie z regulacjami ustawowymi wyłączono możliwość przynależności sędziów do partii politycznych i związków zawodowych, co więcej – nie mogą oni na ich rzecz podejmować jakiejkolwiek aktywności. Wymaga się również, by sędziowie powstrzymywali się od słów uznania lub upomnień wobec władz, urzędników służby cywilnej czy urzędników samorządowych wypowiadanych jako sędziowie, oraz by nie uczestniczyli w jakichkolwiek publicznych spotkaniach, posiedzeniach czy czynnościach, których charakter nie jest związany z wykonywaniem funkcji w wymiarze sprawiedliwości. Nie mają oni również możliwości brania udziału w wyborach, oczywiście poza prawem do głosowania, jakie przysługuje im tak jak wszystkim obywatelom[103].

Ustawa dotycząca sądownictwa przewiduje również dopuszczalność zrzeszania się sędziów, jednakże pod szczegółowymi warunkami, do których zalicza się: konieczność uzyskania przez stowarzyszanie sędziów osobowość prawnej, ograniczenie aktywności stowarzyszenia sędziów do obrony interesów zawodowych jej członków oraz wykonywania wszelkiego rodzaju działań związanych z wymiarem sprawiedliwości. Powstałe stowarzyszenia nie mogą jednak angażować się w żadną działalność polityczną ani mieć jakichkolwiek powiązań z partiami politycznymi lub związkami zawodowymi. Wymagane jest również, by stowarzyszenia były zarejestrowane w rejestrze prowadzonym przez Radę Generalną Sądownictwa oraz, by w dokumentach rejestracyjnych znajdował się ich regulamin i lista członków[104].

3.5. Wolność ekspresji sędziego w Federacji Rosyjskiej

W Konstytucji Federacji Rosyjskiej znajduje się przepis przewidujący przysługującą każdemu gwarancję wolności myśli i słowa[105]. Nie zawiera w związku z tym wyłączenia w tej materii sędziów; o takim wyłączeniu nie wspominają również konstytucyjne przepisy odnoszące się do władzy sądowniczej, zakładające jedynie, że sędziowie są niezawiśli i podlegają tylko Konstytucji Federacji Rosyjskiej oraz ustawie federalnej (art. 120 Konstytucji).

Regulacje ustawowe w materii swobody ekspresji sędziów są już bardziej rozbudowane. Przepis art. 3 ustawy nr 3132-I z dnia 26 czerwca 1992 r. „O statusie sędziów w Federacji

[103] Art. 395, Prawo organiczne dotyczące sądownictwa 6/1985, of 1 lipca 2982 r., (zmienione 28 października 2015), http://www.poderjudicial.es/stfls/CGPJ/DOCUMENTACI%C3%93N%20DEL%20CPGJ/COMPENDIO%20DE%20DERECHO%20JUDICIAL/FICHERO/20160125%20LOPJ%20ingl%C3%A9s%2012-2015.pdf (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[104] Prawo organiczne dotyczące sądownictwa.

[105] Art 29, Konstytucja Federacji Rosyjskiej z dnia 12 grudnia 1993 r., http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/rosja-spis.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Rosyjskiej"[106] przewiduje, że sędzia musi ściśle przestrzegać Konstytucji Federacji Rosyjskiej i innych ustaw, jak również wymagane jest, by powstrzymywał się od czegokolwiek, co mogłoby naruszać autorytet władzy sądowniczej lub godność sędziego, lub budzić wątpliwości co do jego obiektywizmu, uczciwości i bezstronności. Jak wskazano w tym samym artykule, sędzia nie ma również prawa do tego, by być członkiem partii i ruchów politycznych, a także publicznie wyrażać swojej opinii dotyczącej partii politycznych czy innych publicznych stowarzyszeń.

Poza ustawą dokumentem regulującym status sędziego jest również „Kodeks honorowy sędziego w Federacji Rosyjskiej". Dokument ten powtarza regulację stanowiącą, że sędzia nie może uczestniczyć w działalności politycznej i nie ma prawa należeć do partii politycznej ani do ruchów politycznych. Wskazuje również, że Art. 401, sędziemu nie wolno zajmować żadnego stanowiska w takiej organizacji. Nie jest dopuszczalne, by sędzia wspierał takie podmioty finansowo lub w inny sposób, a także publicznie wyrażał swoje poglądy polityczne, uczestniczył w politycznych demonstracjach lub w innych akcjach o charakterze politycznym, czy też popierał lub wspierał finansowo jakieś organizacje polityczne lub nawet ich kandydatów. Sędziowie nie powinni również uczestniczyć w wydarzeniach organizowanych lub sponsorowanych przez partie polityczne lub też wspierać kandydatów na stanowiska obsadzane w drodze wyborów[107].

3.6. Wolność ekspresji sędziego w Republice Węgierskiej

Węgierska konstytucja z dnia 25 kwietnia 2011 r.[108] zakłada prawa zarówno do swobodnego głoszenia swych poglądów, jak i do swobody zrzeszania się (art. VIII i IX Konstytucji). Nie ma w tym zakresie ograniczeń z wyjątkiem działalności politycznej sędziów i ogólnie urzędników oraz członków służb. Zgodnie z postanowieniami art. 26 Konstytucji sędziowie są niezależni i podlegają jedynie ustawom oraz są niezawiśli w swoich działaniach. Nie mogą być natomiast członkami partii politycznych ani też prowadzić działalności politycznej.

W podobnym duchu przewidziane są regulacje o statusie prawnym i wynagrodzeniach sędziów. Zakładają one, że sędziowie nie mogą być członkami partii i nie mogą prowadzić działalności politycznej[109].

---

[106] Ustawa Federacji Rosyjskiej „O statusie sędziów w Federacji Rosyjskiej" z dnia 26 czerwca 1992 N 3132-1 (ostatnie wydanie), N 3132-1, http://www.supcourt.ru/about/info/judiciary/craft_activities/, (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[107] Art. 21, Kodeks etyki sędziowskiej przyjęty przez VIII Ogólnorosyjski Kongres Sędziów w dniu 19 grudnia 2012 r. Zmieniony orzeczeniem IX Ogólnorosyjskiego Kongresu Sędziów z dnia 8 grudnia 2016 r., http://www.supcourt.ru/en/judicial_system/code_judical_ethics/ (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[108] Tekst dostępny na http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/wegry2011.html (dostęp dnia 27 lutego 2021 r.).

[109] § 39, Prawo w sprawie statusu i wynagrodzenia sędziów, 2011 CLXII, https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100162.tv (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Dodatkowe obostrzenia dotyczące angażowania się sędziów w działania polityczne zawiera natomiast art. 2 węgierskiego kodeksu postępowania sędziowskiego[110]. Przewidziano w nim niedopuszczalność angażowania się sędziego w działalność polityczną oraz niedopuszczalność brania przez sędziego udziału w zebraniach politycznych. Powinien on również podtrzymywać się od wypowiadania się publicznie o kwestach politycznych. Nie jest dopuszczalne, by sędzia wchodził w skład organizacji, stowarzyszenia stałego lub czasowego, którego cel lub działalność narusza prawo, dyskryminuje lub narusza zaufanie publiczne do zawodu sędziego ani by pozostawał z taką organizacją w jakichkolwiek relacjach. Podkreśla się również, że sędzia nie może wykonywać zadań lub działań, które ze względu na swój charakter lub pochodzenie naruszałyby jego bezstronność lub uniemożliwiałyby wykonywanie obowiązków sądowych. Zakazana została także aktywność sędziego polegająca na wspieraniu przedsiębiorstw, organizacji charytatywnych lub obywatelskich, które mogą mieć związek z działalnością polityczną.

3.7. Wolność ekspresji sędziego w Chorwacji

Konstytucja Chorwacji gwarantuje każdemu wolność poglądów i ich wyrażania, także wolność słowa, wolność wystąpień publicznych[111]. Wskazuje się ponadto, że sędzia nie może sprawować urzędów ani wykonywać zajęć określonych przez ustawę jako niepołączalnych z funkcją sędziego (art. 122 Konstytucji).

Szczegółowy zakres obowiązków sędziego reguluje art. 94 chorwackiej ustawy o sądach (Zakon o sudovima)[112]. Zgodnie z jej postanowieniami sędzia nie może być członkiem partii politycznej ani prowadzić działalności politycznej. Dopuszcza się natomiast swobodę zrzeszania się w stowarzyszeniach sędziów w celu ochrony ich niezawisłości i interesów. Podkreśla się również, że sędzia nie może wykorzystywać swojego stanowiska sędziowskiego ani godności w celu dochodzenia swoich praw.

3.8. Wolność ekspresji sędziego w Republice Włoskiej

Kwestia wolności ekspresji sędziego na poziomie konstytucyjnym nie została we Włoszech uregulowana w jakikolwiek szczególnych sposób. Konstytucja Republiki Włoskiej zakłada,

[110] The Code of Judicial Conduct, https://birosag.hu/en/code-judicial-conduct (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[111] Art. 38, Konstytucja Republiki Chorwacji z 22 grudnia 1990 r., http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/chorwacja.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[112] Tekst dostępny na https://www.legislationline.org/documents/id/16473 (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

że każdy ma prawo do swobodnego wyrażania swoich myśli w mowie, piśmie lub w jakiejkolwiek innej formie komunikacji[113]; zagwarantowana jest również powszechna swoboda zrzeszania się (art. 18 Konstytucji).

W kontekście możliwych ograniczeń pojawia się przewidziany przez ustawę z 1946 r. zakaz członkostwa w partiach politycznych[114].

3.9. Wolność ekspresji sędziego w Republice Czeskiej

Konstytucja Republiki Czeskiej przewiduje, że sędziowie są niezawiśli w wykonywaniu swoich obowiązków oraz że nikt nie może zagrozić ich bezstronności. Dodatkowo przewidziano zakaz łączenia funkcji sędziego ze stanowiskami politycznymi, takimi jak prezydent czy poseł[115]. Sędziów dotyczą również gwarancje odnoszące się do wolności wypowiedzi oraz swoboda ekspresji na piśmie, w prasie, na zdjęciach lub w jakiejkolwiek innej formie. Ewentualne ograniczenia są jednak możliwe w przypadku środków niezbędnych w społeczeństwie demokratycznym do ochrony praw i wolności innych osób, bezpieczeństwa państwa, bezpieczeństwa publicznego, zdrowia publicznego i moralności[116].

Kwestię statusu sędziów w kontekście ich swobody wypowiedzi reguluje również ustawa o sądach, sędziach, ławnikach i administracji państwowej sądów[117]. Zgodnie z jej przepisami sędziowie nie mogą podczas wykonywania swoich obowiązków ulegać wpływowi interesów partii politycznych, opinii publicznej lub mediów. Wskazuje się również, że sędzia jest zobowiązany do zapewnienia, by jego aktywność poza pełnieniem funkcji sędziego i przy wykonywaniu swoich praw politycznych nie zagrażała ani nie podważała zaufania do niezależnego, bezstronnego i uczciwego orzeczenia sądu lub nie naruszała godności funkcji sędziego (§ 80 ustawy).

---

[113] Art 21, Konstytucja Republiki Włoskiej z dnia 27 grudnia 1947 r., https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf (dostęp 28 listopada 2020 r.).

[114] Art. 3, Królewski dekret z mocą ustawy z dnia 31 maja 1946 r., N. 511 „Gwarancje wymiaru sprawiedliwości", http://www.cameradigiustizia.com/UserFile/Guarentigie_della_Magistratura___doc.pdf (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[115] Art 82, Konstytucja Republiki Czeskiej z dnia 16 grudnia 1992 r., https://www.psp.cz/en/docs/laws/constitution.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[116] Art 17, Karta Podstawowych Praw I Wolności, https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Listina_English_version.pdf (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[117] Ustawa z dnia 30 listopada 2001 r. O sądach, sędziach, sędziach i administracji państwowej sądów oraz o zmianie niektórych innych ustaw, https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-6/zneni-20191201 (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

3.10. Wolność ekspresji sędziego w Republice Słowackiej

Zgodnie z regulacjami zawartymi w Konstytucji Republiki Słowacji każdy ma zagwarantowaną wolność ekspresji oraz możliwość wyrażania swojej opinii słowami, pismem, drukiem, obrazem i innymi środkami, a także do poszukiwania, otrzymywania i rozpowszechniania idei i informacji zarówno w kraju, jak i za granicą[118]. Ewentualne ograniczenia w tym zakresie mogą być przewidziane przez prawo tylko wtedy, gdy w społeczeństwie demokratycznym konieczna jest ochrona praw i wolności innych osób, bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia i moralności (art. 26 ust. 4 Konstytucji). Przewidziane zostały również gwarancje odnoszące się do wolności pokojowych zgromadzeń (art. 28 Konstytucji) oraz zrzeszania się w związkach, stowarzyszeniach i partiach politycznych (art. 29 Konstytucji). W przypadku funkcjonowania partii i ruchów politycznych podkreśla się ich rozdział od państwa. W Konstytucji Republiki Słowacji znalazły się również regulacje odnoszące się do niezawiłości sędziów (art. 144 Konstytucji) oraz ich apolityczności. Nie są one jednak rozbudowane. Wymaga się jedynie, by w sytuacji gdy powołany sędzia jest członkiem partii politycznej lub ruchu politycznego, dokonał on rezygnacji z członkostwa w nich przed złożeniem ślubowania (art. 145a Konstytucji).

Zgodnie z regulacjami ustawy dotyczącej statusu sędziów nie mogą oni być członkami żadnych partii politycznych lub ruchu politycznego. Nie wolno im również prowadzić aktywnej działalności politycznej w partiach lub ruchach politycznych, przy czym za aktywną działalność polityczną uważa się również występowanie na liście kandydatów partii politycznej lub ruchu politycznego w wyborach do Rady Narodowej oraz w wyborach do Parlamentu Europejskiego[119].

3.11. Wolność ekspresji sędziego w Republice Litewskiej

Konstytucja Republiki Litewskiej zakłada, że każdemu bez wyjątku przysługuje wolność posiadania i swoboda wyrażania swoich przekonań[120]. Dopuszcza się możliwość ograniczania przez prawo tej wolności, gdy jest to determinowane ochroną zdrowia, honoru i godności, życia prywatnego i moralności człowieka lub obroną porządku konstytucyjnego. Nie jest również dopuszczalne ograniczenie publicznych zgromadzeń (art. 36 Konstytucji), a obywatelom gwarantuje się prawo do swobodnego tworzenia stowarzyszeń, partii i stowarzyszeń

[118] Art. 26, Konstytucja Republiki Słowackiej z dnia 1 września 1992 r., https://www.constituteproject.org/constitution/Slovakia_2014.pdf (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[119] § 30 ust. 9, Akt nr 385/2000, Ustawa z dnia 5 października 2000 r. O sędziach i orzekających oraz o zmianie niektórych ustaw, https://www.zakonypreludi.sk/zz/2000-385 (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[120] Art. 25, Konstytucja Republiki Litewskiej z 1992 r. http://www.regione.taa.it/biblioteca/minoranze/lituania1.pdf (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

politycznych. Warunkiem ich funkcjonowania jest jednak to, by ich cele i działalność nie były sprzeczne z Konstytucją i ustawami (art. 35 konstytucji). Nie ma w treści Konstytucji szczególnych regulacji odnoszących się do swobody ekspresji dokonywanej przez sędziów.

Dość rozbudowane regulacje na ten temat zawiera natomiast ustawa dotycząca sądów, obowiązująca na Litwie od 1994 r. Zgodnie z jej treścią sądy są niezależne od instytucji rządowych, urzędników, partii politycznych, organizacji politycznych i publicznych oraz innych osób[121]. Spełnienie postulatu niezawisłości sędziowskiej wymaga, by sędziowie działali bezstronnie i kierowali się jedynie prawem. Przy sprawowaniu przez nich swoich funkcji nie mogą być narażeni na żadne naciski, w tym polityczne, które mogłyby wpłynąć na ich decyzje (art. 3 ustawy o sądach). Wyraźnie wskazano, że sędziowie korzystają z praw i wolności, które przysługują obywatelom Republiki Litewskiej, mają również prawo do swobodnego tworzenia zawodowych stowarzyszeń sędziowskich i innych niepolitycznych organizacji chroniących prawa sędziów, reprezentujących ich interesy i zaspokajających ich potrzeby zawodowe (art. 44 ustawy o sądach). Nie wolno im natomiast uczestniczyć w pracach partii politycznych i innych organizacji politycznych (art. 48 ustawy o sądach). W tym zakresie wolno im również swobodnie tworzyć i przystępować do stowarzyszeń sędziów lub innych organizacji reprezentujących interesy sądownictwa, ważne jednak, by były one niepolityczne (art. 115 ustawy o sądach). W przypadku dopuszczenia się uchybień sędziowie ponoszą odpowiedzialność dyscyplinarną, której jednym z powodów może być nieprzestrzeganie przewidzianych ustawą ograniczeń w pracy i działalności politycznej sędziów (art. 83 ustawy o sądach).

Kwestię wolności ekspresji sędziego w Republice Litewskiej reguluje również Kodeks etyki sędziowskiej przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów w dniu 18 grudnia 1998 r.[122] Zgodnie z jego treścią sędzia musi działać w sposób niezagrażający funkcji sędziowskiej. Sędziego obowiązuje szacunek oraz lojalność wobec państwa. Ma on w związku z tym zachowywać się neutralnie i poprawnie politycznie, nie wolno mu również manifestować publicznie swoich poglądów politycznych. Powinien unikać jakichkolwiek sytuacji, które mogłyby sprawiać wrażenie, że ma na niego wpływ jakakolwiek ideologia polityczna (art. 7 kodeksu).

[121] Art. 2, ustawa o sądach (*Teismų įstatymas*) z dnia 31 maja 1994 r.,, https://www.teismai.lt/en/courts/legal-acts/655 (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

[122] Tekst dostępny na https://www.teismai.lt/en/self-governance-of-courts/judicial-ethics-and-discipline-commission/about-commission/667 (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Wnioski

Wolność ekspresji w standardach Rady Europy, w tym w praktyce orzeczniczej Europejskiego Trybunału Praw Człowieka oraz regulacjach prawa wewnętrznego, stanowi jedno z tych uprawień, które co do zasady orzecznictwo interpretuje dość szeroko, mimo istnienia klauzul limitacyjnych czy wyjątków. Jakiekolwiek działania, które byłyby podejmowane przez rząd danego państwa, podlegają z związku z tym szczegółowej ocenie pod względem legalności, celowości i – jak pokazało analizowane orzecznictwo – w szerokim zakresie konieczności interwencji. Dla prowadzenia tak daleko idącej interpretacji i oceny poszczególnych postępowań (zarówno krajowych, jak i przed samym Europejskim Trybunałem Praw Człowieka) niezwykle ważną rolę odgrywają dokumenty *soft law*. Stanowią one nie tylko wskazówkę interpretacyjną, ale i pożądaną linię rozwoju prawodawstwa krajowego.

W analizowanym zakresie najistotniejszym aspektem wydaje się być zachowanie odpowiedniego balansu[123] między szerokim ujmowaniem wolności a szczególną pozycją sędziów i wymiaru sprawiedliwości w społeczeństwie. Warto pamiętać, że standardy *soft law* nie podkreślają odpowiedzialności sędziego za własne słowa. Nie oznacza to jednak, że odpowiedzialność ta nie istnieje. Jest to raczej efekt ogólnego kształtu systemu ochrony praw człowieka, który bardziej zwraca uwagę na działania i zakres działań, jakie podejmują władze państwowe (i te władze głównie kontroluje się i dyscyplinuje) niż poszczególne jednostki, gdyż to właśnie państwo jest podmiotem, który ma prawo do sprawowania odpowiedniej i nienaruszającej standardów – lecz jednak kontroli. Bardzo ważne jest, by sami sędziowie zdawali sobie sprawę w powagi ich roli, ciążącej na nich odpowiedzialności i skutków ich wypowiedzi. Ten aspekt daleko idącej odpowiedzialności podkreśla większość regulacji krajowych, wskazując potrzebę dystansowania się przez sędziów od inicjatyw politycznych. Pomimo różnic w regulacjach prawnych w odniesieniu do możliwości przechodzenia ze stanu sędziowskiego do polityki, czy też ze sfery aktywności politycznej do stanu sędziowskiego w pozostałych przypadkach regulacje prawa wewnętrznego państw przewidują, że to sami sędziowie – bazując na ustawach, czy też uzupełniając tę wiedzę kodeksami etycznymi – powstrzymywać się będą od działalności mogącej być uznaną za polityczną.

[123] Consultative Council of European Judges (CCJE), Opinion no. 3, pkt 28.

Jak wynika z powstałych na poziomie Rady Europy aktów wiążących i niewiążących, wolność ekspresji jest niezwykle istotna dla państwa prawa. Sędziowie mają do niej prawo w ramach dyskusji odnośnie do spraw o istotnym znaczeniu dla społeczeństwa, takich jak właśnie akty prawne dotyczące sędziów, wymiaru sprawiedliwości, jego organizacji, zakresów kompetencyjnych niezależności i bezstronności. Ważne jest jednak, by określić standard tej dyskusji. Powinna ona zawsze, gdy odnosi się do kwestii politycznych, być powściągliwa, gdyż status sędziego jest szczególny i wygłaszane przez niego poglądy mogą być uznawane za przesądzające i mogą się cieszyć również większym autorytetem. Należy więc zadbać o kontekst wypowiedzi, miejsce jej wygłaszania czy publikacji; powinny być to raczej wydawnictwa neutralne, artykuły naukowe czy listy otwarte. Głosy te powinny być powszechnie dostępne, tak aby można było się z nimi zapoznać i aby można było poddać je refleksji. Powinni również korzystać z form możliwego zaangażowania w dialog; ważne jednak, by nie był on prowadzony na poziomie politycznym. Dopuszczalne jest też komentowanie aktów prawnych i ich projektów, aczkolwiek powinno ono być dokonywane raczej kolektywnie, a nie przez pojedynczego sędziego[124], gdyż kolektywizm zwiększa obiektywność spojrzenia i podnosi autorytet wypowiedzi. Równie istotne znaczenie ma tematyka, gdyż wypowiedzi mogą dotyczyć kwestii konstytucyjnych, ale nie powinno się interpretować tego zakresu zbyt szeroko.

Nie powinny być to również ataki personalne, ale raczej wypowiedzi skupione na problemie wraz z próbą wskazania jego rozwiązania. Sam język wypowiedzi również powinien być stonowany, z pominięciem stwierdzeń radykalnych.

Nie sposób również nie zwrócić szczególnej uwagi na apolityczność organów władzy w kontekście wyjątkowego kontekstu Europy Środkowo-Wschodniej. Ten aspekt jest zwłaszcza widoczny, gdy spojrzymy na regulacje odnoszące się do statusu sędziów w niektórych państwach z tego obszaru. W sprawie Rekvényi przeciwko Węgrom Europejski Trybunał Praw Człowieka stwierdził, że „polityczna neutralność policjantów może zostać uznana za potrzebę społeczną mającą swoje źródło w poprzednio ustrojowej praktyce, gdy policja była całkowicie podporządkowana władzy"[125]. Istnienia takiego aspektu, biorąc pod uwagę właśnie kontekst historyczny, trudno byłoby również odmówić władzy sądowej. W związku z tym w tej części Europy zachowanie dużego dystansu politycznego jest nadal ważne, gdyż mimo upływu czasu w pamięci pozostają praktyki wpływu na sądownictwo i wydawania wyroków nacechowanych aspektem politycznym, a nie przepisami prawa.

[124] J. Barcik, *Standardy udziału sędziów w sferze publicznej w dokumentach międzynarodowych*, „Krajowa Rada Sądownicza" 2017, nr 1, s. 42.

[125] Wyrok ETPC z dnia 20 maja 1999 r. w sprawie Rekvényi przeciwko Węgrom, skarga nr 25390/94, § 47–49.

Źródła prawa, orzecznictwo

Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów, 27 czerwca 1981 r., http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1981.html (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

Amerykańska Konwencja praw człowieka, przyjęta w San José 22 listopada 1969 r., http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1969a-c1.html (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

Chorwacki kodeks etyki sądowej, 2005, art. 12, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_12_131_2951.html, (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

Deklaracja praw człowieka i obywatela z dnia 26 sierpnia 1789 r., http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Etyka sędziów przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów 18 grudnia 1998 r., Litwa, Sekcja 3, https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/06/code-of-ethics-of-the-judges-of-the-republic-of-lithuania.doc (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

Europejski Trybunał Praw Człowieka, rezolucja w sprawie etyki sądowej przyjęta przez trybunał plenarny w dniu 23 czerwca 2008 r, pkt VI, https://www.echr.coe.int/Documents/Resolution_Judicial_Ethics_ENG.pdf (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

German Judiciary Act in the version promulgated on 19 April 1972 (Federal Law Gazette I p. 713), as last amended by Article 9 of the Act of 8 June 2017 (Federal Law Gazette I p.1570) tłumaczenie angielskie dostępne na https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_drig/englisch_drig.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Karta Podstawowych Praw I Wolności, https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Listina_English_version.pdf (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Kodeks etyki członków wymiaru sprawiedliwości na Malcie, zmieniony 8 lutego 2010 r, art. 12.

Kodeks Etyki Sądowej Ukrainy został zatwierdzony na XI Kongresie Sędziów Ukrainy 22 lutego 2013 roku, art 17, https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Code_of_Judical_NEW_eng1.pdf, (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

Kodeks etyki sędziowskiej przyjęty przez VIII Ogólnorosyjski Kongres Sędziów w dniu 19 grudnia 2012 r. Zmieniony orzeczeniem IX Ogólnorosyjskiego Kongresu Sędziów z dnia 8 grudnia 2016 r., http://www.supcourt.ru/en/judicial_system/code_judical_ethics/, (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Komentarz ogólny nr 10: Wolność wypowiedzi (art. 19), 29/06/1983,Sesja dziewiętnasta, 1983 r., https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/CCPRGeneralCommentNo10.pdf (dostęp dnia 20 lipca 2020 r.).

Komitet Praw Człowieka ONZ (HRC), Komentarz ogólny nr 32, Artykuł 14, Prawo do równości przed sądami i trybunałami oraz prawo do rzetelnego procesu sądowego, 23 sierpnia 2007 r., CCPR/C/GC/32, https://www.refworld.org/docid/478b2b2f2.html (dostęp dnia 23 czerwca 2020 r.).

Komitet Praw Człowieka, Komentarz ogólny nr 34 (artykuł 19: wolność opinii i wypowiedzi), UN Doc CCPR/C/GC/34 (2011), § 22, https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf, (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

Konstytucja Federacji Rosyjskiej z dnia 12 grudnia 1993 r., http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/rosja-spis.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Konstytucja Hiszpanii z dnia 27 grudnia 1978 r., https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/Hiszpania_pol_300612.pdf (dostęp dnia 27 lutego 2021 r.).
Konstytucja Republiki Chorwacji z 22 grudnia 1990 r., http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/chorwacja.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).
Konstytucja Republiki Czeskiej z dnia 16 grudnia 1992 r., https://www.psp.cz/en/docs/laws/constitution.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).
Konstytucja Republiki Francuskiej z dnia 27 października 1946 r., http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja.html (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).
Konstytucja Republiki Litewskiej z 1992 r. http://www.regione.taa.it/biblioteca/minoranze/lituania1.pdf (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).
Konstytucja Republiki Słowackiej z dnia 1 września 1992 r., https://www.constituteproject.org/constitution/Slovakia_2014.pdf (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).
Konstytucja Republiki Włoskiej z dnia 27 grudnia 1947 r., https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf (dostęp 28 listopada 2020 r.).
Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).
Królewski dekret z mocą ustawy z dnia 31 maja 1946 r., N. 511 „Gwarancje wymiaru sprawiedliwości", http://www.cameradigiustizia.com/UserFile/Guarentigie_della_Magistratura___doc.pdf (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).
Magna Carta Sędziów (zasady podstawowe) przyjęta dnia 17 listopada 2010 r. w Strasburgu przez Radę Konsultacyjną Sędziów Europejskich, CCJE (2010)3 Final, https://rm.coe.int/168074825f (dostęp dnia 22 czerwca 2020 r.).
Memorandum wyjaśniające do rekomendacji Rec (1994) 12 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie niezawisłości, sprawności i roli sędziów przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 13 października 1994 r. na 518 posiedzeniu Zastępców Ministrów, https://rm.coe.int/cmrec-2010-12-on-independence-efficiency-responsibilites-of-judges/16809f007d (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).
Międzynarodowa Komisja Prawników – Swoboda wypowiedzi, zrzeszania się i wolności sędziów i prokuratorów – raport przedłożony Specjalnemu Sprawozdawcy ONZ ds. niezależności sędziów i prawników dla celów przygotowywanego raport dla Rady Praw Człowieka luty 2019 r., , https://www.icj.org/wp-content/uploads/2019/02/Global-JudgesExpression-Advocacy-SRIJL-2019-Eng.pdf (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).
Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38 poz. 167).
Opinia nr 3 Rady Konsultacyjnej Sędziów Europejskich (CCJE) do wiadomości Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie zasad i przepisów regulujących zachowanie zawodowe sędziów, w szczególności w zakresie etyki, niewłaściwego zachowania i bezstronności, CCJE (2002) O. Nr 3, https://rm.coe.int/opinia-nr-3-rady-konsultacyjnej-sedziow-europejskich-ccje-do-wiadomosc/168078bbe5, pkt 29 (dostęp dnia 1 marca 2021 r.).
Opinia w sprawie projektów zmian do ustawy nr 303/2004 o statucie sędziów i prokuratorów, ustawy nr 304/2004 o organizacji sądownictwa oraz ustawy nr 317/2004 o Najwyższej Radzie Sądownictwa, Rumunia CDL-AD(2018)017, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2018)017-e, s. 22–23 (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).
Opinia w sprawie projektu Kodeksu etyki sędziowskiej Republiki Tadżykistanu, AD(2013)035, § 33, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2013)035-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).
Opinia w sprawie projektu opinii instytutu w sprawie pewności prawa i niezależności sądownictwa w Bośni i Hercegowinie,, CDL-AD(2012)014, § 81, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2012)014-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).
Opinia w sprawie projektu ustawy instytucjonalnej o Trybunale Konstytucyjnym Tunezji, CDL-AD(2015)024, § 17, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2015)024-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

Opinia w sprawie projektu ustawy konstytucyjnej o Sądzie Konstytucyjnym Armenii CDL-AD(2017)011, § 17, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)011-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).
Opinia w sprawie projektu ustawy o Sądzie Konstytucyjnym Ukrainy, CDL-AD(2016)034, § 30–32, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)034-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).
Opinia w sprawie projektu ustawy o sędziach i prokuratorach Turcji, CDL-AD(2011)004, § 53, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)004-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).
Opinia w sprawie projektu zmian przepisów konstytucyjnych dotyczących sądownictwa, CDL-AD(2018)011, Serbia § 54, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2018)011-e (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).
Oświadczenie z dochodzenia JCIO 26/20, czy Ann-Marie Cousins JP – Oświadczenie z dochodzenia JCIO 53/20, https://www.complaints.judicialconduct.gov.uk/disciplinarystatements/ (dostęp dnia 26 listopada 2020 r.).
Podstawowe zasady dotyczące niezależności sądownictwa przyjęte przez Siódmy Kongres Narodów Zjednoczonych ds. Zapobiegania Przestępczości i Postępowania z Przestępcami, Mediolan, 26 sierpnia – 6 września 1985 r. zatwierdzone rezolucjami Zgromadzenia Ogólnego 40/32 z dnia 29 listopada 1985 r. i 40/146 z dnia 13 grudnia 1985 r, https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/IndependenceJudiciary.aspx (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).
Powszechna Deklaracja Prawa Człowieka, przyjęta i proklamowana rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ. 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.
Powszechna Karta Sędziów, przyjęta przez Radę Centralną Międzynarodowego Stowarzyszenia Sędziów na Tajwanie 17 listopada 1999 r., zaktualizowana w Santiago de Chile 14 listopada 2017 r., https://www.unodc.org/res/ji/import/international_standards/the_universal_charter_of_the_judge/universal_charter_2017_english.pdf (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).
Practitioners Guide no. 1 on the Independence and Accountability of Judges, Lawyers and Prosecutors (ICJ, 2005), https://www.refworld.org/pdfid/4a7837af2.pdf., (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.)
Prawo organiczne dotyczące sądownictwa 6/1985, of 1 lipca 2982 r., (zmienione 28 października 2015), http://www.poderjudicial.es/stfls/CGPJ/DOCUMENTACI%C3%93N%20DEL%20CPGJ/COMPENDIO%20DE%20DERECHO%20JUDICIAL/FICHERO/20160125%20LOPJ%20ingl%C3%A9s%2012-2015.pdf (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).
Prawo w sprawie statusu i wynagrodzenia sędziów, 2011 CLXII, (Évi CLXII. törvény a bírák jogállásáról és javadalmazásáról) https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100162.tv (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).
Przewodnik po postępowaniu sądowym, Anglia i Walia, opublikowany przez Radę Sędziów w marcu 2013 r., ze zmianami w 2016 r, https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2010/02/guidance-judicial-conduct-v2016-update.pdf (dostęp dnia 26 listopada 2020 r.).
Rada Europy, Wolność słowa: przewodnik po implementacji artykułu 10 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, styczeń 2004, *Human rights handbooks*, No. 2, s. 23, https://www.refworld.org/docid/49f17f3a2.html (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).
Raport specjalnego sprawozdawcy w sprawie niezawisłości sędziów i prawników, A/HRC/41/48, https://undocs.org/en/A/HRC/41/48 (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).
Rozporządzenie nr 58-1270 z dnia 22 grudnia 1958 r. w sprawie prawa organicznego dotyczącego statutu sądownictwa. Wersja skonsolidowana z 26 lutego 2003, art. 10, https://www.legislationline.org/download/id/4583/file/Ordinance_n%C2%B0_58-1270_establishing_organic_law_status_judiciary_am2012_fr.pdf (dostęp dnia 27 lutego 2021 r.).
Sirros v Moore [1975] AC 118; [1975] QB 118; [1974] 3 WLR 459; [1974] 3 All ER 776; (1974) 118 SJ 661; także: A.A. Olowofoyeku, (1990). *The crumbling citadel: absolute judicial immunity de-rationalised*, Legal Studies, 10(3), 271–292. doi:10.1111/j.1748-121x.1990.tb00037.x.

Sprawozdanie Komisji Weneckiej dotyczące wolności słowa sędziów nr CDL-AD(2015)018 z dnia 23 czerwca 2015 r. Europejska Komisja na rzecz Demokracji przez Prawo (Komisja Wenecka), Strasburg, 23 czerwca 2015 r. CDL-AD (2015) 018, opinia nr 806/2015, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2015)018-e (dostęp dnia 20 lutego 2021 r.).

The Code of Judicial Conduct,https://birosag.hu/en/code-judicial-conduct (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Uchwała Nr 25/2017 Krajowej Rady Sądownictwa z dnia 13 stycznia 2017 r. w sprawie ogłoszenia ujednoliconego tekstu Zbioru Zasad Etyki Zawodowej Sędziów i Asesorów Sądowych, http://www.krs.pl/pl/o-radzie/zbior-zasad-etyki-zawodowej-sedziow/591-uchwala-nr-25-2017-krajowej-rady-sadownictwa-z-dnia-13-stycznia-2017-r.html (dostęp: dnia 20 czerwca 2020 r.

Ustawa Federacji Rosyjskiej „O statusie sędziów w Federacji Rosyjskiej" z dnia 26 czerwca 1992 N 3132-1 (ostatnie wydanie), N 3132-1 http://www.supcourt.ru/about/info/judiciary/craft_activities/, (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Ustawa o Federalnym Trybunale Konstytucyjnym (Bundesverfassungsgerichtsgesetz) z dnia 11 sierpnia 1993 r., tekst dostępny na http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Downloads/EN/Gesetze/BVerfGG.pdf?__blob=publicationFile&v=6 (dostęp dnia 20 lutego 2021 r.

Ustawa o sądach (*Teismų įstatymas*) z dnia 31 maja 1994 r.,, https://www.teismai.lt/en/courts/legal-acts/655 (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Ustawa z dnia 5 października 2000 r. O sędziach i orzekających oraz o zmianie niektórych ustaw, Akt nr. 385/2000, https://www.zakonypreludi.sk/zz/2000-385 (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r., http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/02/Niemcy_pol_010711.pdf (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Wprowadzenie do raportu: Swoboda wypowiedzi, zrzeszania się i wolności sędziów i prokuratorów – raport przedłożony Specjalnemu Sprawozdawcy ONZ ds. niezależności sędziów i prawników dla celów przygotowywanego raport dla Rady Praw Człowieka luty 2019 r.

Wspólne wytyczne Komisji Weneckiej i Biura OBWE ds. Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (OBWE / ODIHR) w sprawie wolności zrzeszania się, CDL-AD(2014)046E 6, https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)046-e (dostęp dnia 20 lutego 2021 r.).

Wyrok ETPC (Izba, Sekcja II) z dnia 27 maja 2014 r. i wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 23 czerwca 2016 r. w sprawie Baka przeciwko Węgrom, skarga nr 20261/12.

Wyrok ETPC (Wielka Izba) z dnia 26 września 1995 r. w sprawie Vogt przeciwko Niemcom, skarga nr 17851/91.

Wyrok ETPC z dnia 15 października 2009 r. w sprawie Micallef przeciwko Malcie [Wielka Izba], skarga nr 17056/06

Wyrok ETPC z dnia 18 października 1999 r. w sprawie Wille przeciwko Liechtensteinowi, skarga nr 28396/95.

Wyrok ETPC z dnia 20 maja 1999 r. w sprawie Rekvényi przeciwko Węgrom, skarga nr 25390/94.

Wyrok ETPC z dnia 21 grudnia 2000 r. w sprawie Wettstein przeciwko Szwajcarii, skarga nr 33958/96, § 43.

Wyrok ETPC z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie Kudeshkina przeciwko Rosji, skarga nr 29492.

Wyrok ETPC z dnia 7 grudnia 1976 r. w sprawie Handyside przeciwko Wielkiej Brytanii, skarga nr 5493/72.

Wytyczne dotyczące roli prokuratorów przyjęte na VIII Kongresie Narodów Zjednoczonych w sprawie zapobiegania przestępczości i postępowania z przestępcami, Hawana, Kuba, 27 sierpnia – 7 września 1990 r ., https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfProsecutors.aspx (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

Ustawa z dnia 30 listopada 2001 r. O sądach, sędziach, sędziach i administracji państwowej sądów oraz o zmianie niektórych innych ustaw, https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-6/zneni-20191201 (dostęp dnia 28 listopada 2020 r.).

Zalecenie CM/REC(2010)12 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich w sprawie niezależności, efektywności i odpowiedzialności sędziów https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805afb78 (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

Zalecenie nr (94) 12 Komitetu Ministrów państw członkowskich w sprawie niezależności, skuteczności i roli sędziów (przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 13 października 1994 r. na 518 spotkaniu Ministrów, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804c84e2 (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

Zasady postępowania sędziów z Bangalore z 2002 r. (Projekt kodeksu postępowania sędziów z Bangalore z 2001 r. przyjęty przez Grupę Sądownictwa ds. Wzmacniania Integralności Sędziów, zaktualizowany na posiedzeniu Okrągłego Stołu Naczelnych Sędziów w Pałacu Pokoju w Hadze w dniach 25–26 listopada 2002 r.) https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf (dostęp dnia 26 czerwca 2020 r.).

Bibliografia

Barcik J., *Krytyka sądów i sędziów w orzecznictwie ETPCz na przykładzie spraw polskich*, „Iustitia" 2014, nr 3.

Barcik J., *Standardy udziału sędziów w sferze publicznej w dokumentach międzynarodowych*, „Krajowa Rada Sądownicza" 2017, nr 1.

Bychawska-Siniarska D., *Protecting the right to freedom of expression under the European Convention on Human Rights. A handbook for legal practitioners*, Council of Europe 2017.

Hugelier S., *Freedom of expression and transparency: two sides of one coin*, Jura Falconis Jg., https://www.law.kuleuven.be/apps/jura/public/art/47n1/hugelier.pdf (dostęp dnia 20 czerwca 2020 r.).

Kamiński I.C., *Ograniczenia swobody wypowiedzi dopuszczalne w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Analiza krytyczna*, Warszawa 2010.

Mizerski R., *Krytyka wymiaru sprawiedliwości w interesie publicznym: Kudeshkina p. Rosji*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego" 2010, nr 1.

Mizerski R., *Wolność ekspresji*, [w:] B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski (red.), *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2010.

Moulin-Stożek M., *Status prawny sędziego w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej*, [w:] *Państwa europejskie*, t. 1, red. B. Przywora, Warszawa 2019.

Nowicki M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2009.

Olowofoyeku A.A., (1990). *The crumbling citadel: absolute judicial immunity de-rationalised*, Legal Studies, 10(3), doi:10.1111/j.1748-121x.1990.tb00037.x.

Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, P. van Dijk, F. van Hoof, A. van Rijn, L. Zwaak (red.), Oxford 2006.